

МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ
ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 рр.
В УКРАЇНІ ЯК ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ

Серед варварських злочинів, учинених ленінсько-сталінським тоталітарним режимом проти української нації протягом 20–30-х років минулого століття, своїм нелюдським характером і масштабами виокремлюється Голодомор 1932–1933 років в Україні, внаслідок якого мільйони українських селян були виморені штучно організованим голодом.

Попри ухвалення в 2006 р. Верховною Радою України Закону «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» і винесення 13 січня 2010 р. Апеляційним судом міста Києва постанови у кримінальній справі за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 роках деякі дослідники, політологи і політики як в Україні, так і поза її межами все ще не схильні вважати його злочином геноциду. Вони обґрунтовують свою позицію насамперед тим, що в той час на неозорих просторах Країни Рад голодною смертю гинули не лише українці, і тому, мовляв, немає підстав наголошувати на геноцидному характері голоду в Україні.

Така постановка питання ігнорує національний вимір українського Голодомору, на який ще в 1953 р. вказав американський юрист Рафаель Лемкін – автор терміна і розробник поняття «геноцид». Виступаючи в Нью-Йорку під час відзначення 20-ї річниці Голодомору 1932–1933 років, він назвав умисне вбивство мільйонів українських селян голодом, до, під час і після якого відбувалося систематичне знищення української інтелігенції, «радянським геноцидом в Україні». Обґрунтовані висновки щодо геноцидного характеру Голодомору свого часу зробили Р. Конквест у фундаментальній праці «Жнива скорботи» (1986 р.) та Комісія Конгресу США

з українського голоду (1988 р.), функції виконавчого директора якої виконував Дж. Мейс, а також інші авторитетні закордонні дослідники. Нині серед них можна назвати А. Безансона, Н. Дейвіса, А. Граціозі, С. Куртуа, Т. Снайде-ра та ін.

З відновленням незалежності України розпочалося поглиблене вивчення теми Голодомору українськими вченими. Творчий доробок таких дослідників, як В. Васильєв, О. Веселова, С. Кульчицький, В. Марочко, Ю. Мицик, Р. Пиріг, В. Сергійчук, Є. Шаталіна, Ю. Шаповал та багатьох інших, став надійним підґрунтям для кваліфікації Голодомору 1932–1933 рр. в Україні злочином геноциду.

Серед величезної кількості досліджень Голодомору переважна більшість як в Україні, так і поза її межами здійснена представниками історичної науки з використанням притаманних їй методологічних прийомів. Специфіка злочину геноциду як особливого міжнародного злочину вочевидь зумовлює необхідність правової оцінки Голодомору в світлі Конвенції ООН 1948 р. про запобігання злочину геноциду і покарання за нього із застосуванням методів юридичної науки та практики. Такий підхід передбачає комплексну оцінку здобутків історичної науки в контексті вимог юриспруденції, що необхідно для одержання надійних наукових результатів у визначенні природи Голодомору та кваліфікації його як найтяжчого міжнародного злочину.

ГЕНОЦИД І ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

Навіть якщо розглядати масове вимордування українських селян штучно організованим голодом поза національним контекстом, таке знищення також є міжнародним злочином.

З огляду на це зазначимо, що для юридичної оцінки і за-судження вбивства українських селян голодом не варто ви-находити нові терміни – такі, як «демоцид», «соціоцид» або «класоцид», а потрібно лише знати та вміти застосовувати міжнародне право, в якому, крім *геноциду*, є категорія злочинів проти людяності, серед яких виокремлюється злочин *винищення*. У міжнародному праві під винищенням розуміють свідоме широкомасштабне або систематичне вбивство

значної кількості цивільного населення, зокрема і за рахунок позбавлення його доступу до продуктів харчування та ліків.

Геноцид і винищення є найтяжчими міжнародними злочинами відповідно до загальноновизнаних звичасвих норм міжнародного права, які дістали відображення у міжнародних договорах, зокрема в Конвенції ООН 1948 р., про запобігання злочину геноциду і покарання за нього, в Римському Статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р., а також у Статуті Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МКТЮ), затвердженому Резолюцією Ради Безпеки ООН № 827 від 25 травня 1993 р. про заснування Міжнародного трибуналу для переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії, та в Статуті Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди (МКТР), затвердженому Резолюцією Ради Безпеки ООН № 955 від 8 листопада 1994 р. про заснування Міжнародного трибуналу для переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди.

У Римському Статуті, в окремій ст. 6 відтворено склад злочину геноциду, як його викладено у Конвенції ООН 1948 р., а у ст. 7 наведено перелік інших міжнародних злочинів під загальною назвою «злочини проти людяності», до яких віднесено і такий злочин, як винищення (частина 1 §b).

Аналогічний підхід застосовано розробниками статутів згаданих спеціалізованих міжнародних трибуналів. Так, у статтях 2, 3 та 5 Статуту МКТЮ дається перелік грубих порушень Женевських конвенцій 1949 р. про захист жертв війни, порушень законів і звичаїв війни та злочинів проти людяності, серед яких згадується і злочин винищення (п. «в» ст. 5), а ст. 4 відтворює кваліфікацію злочину геноциду відповідно до положень Конвенції ООН 1948 р.

Статут МКТР у ст. 2 виокремлює склад злочину геноциду, як його сформульовано у Конвенції ООН 1948 р., а у статтях 3 та 4 міститься перелік злочинів проти людяності і порушень Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткового протоколу II до них, до яких включено і злочин винищення (п. «в» ст. 3).

Отже, геноцид не є єдиним міжнародним злочином або злочином проти людяності, а одним із них. Проте цей злочин вирізняється серед інших особливим характером, правовою специфікою та наслідками. Тому в доктрині міжнародного права геноцид називають «злочином злочинів» (the crime of crimes – англ., crime des crimes – фр.).

Спільним для геноциду та інших злочинів проти людяності є те, що їх вчинення спричиняє широкомасштабні або систематичні порушення природних прав та основоположних свобод людини і є підставою для відповідальності винних держав, посадових і приватних осіб відповідно до норм національного та міжнародного права.

Особливість соціально-правової природи геноциду полягає в тому, що цей злочин спрямований на знищення національних, етнічних, расових або релігійних груп як таких, тобто груп, які є найголовнішими базовими цивілізаційними елементами структури людства. Знищення таких спільнот загрожує багатоманітності світу в його цивілізаційно-планетарному вимірі і становить небезпеку не для поодиноких людей, а для людства в цілому.

Неупереджений аналіз величезного масиву фактів, накопичених дослідниками Голодомору протягом останніх двох десятиліть, усуває будь-які сумніви щодо правомірності оцінки цілеспрямованого вбивства голодом мільйонів українських селян у 1932–1933 рр. як злочину проти людяності під назвою «винищення». Отже, масове вимордування українців, яке сталося тоді, є найтяжчим міжнародним злочином незалежно від того, кваліфікувати його як геноцид чи як винищення.

Проте ушанування пам'яті жертв Голодомору, елементарне почуття справедливості й людська солідарність вимагають належної юридичної оцінки нашої національної трагедії у світлі положень Конвенції ООН 1948 р. про запобігання злочину геноциду та покарання за нього.

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ГЕНОЦИДУ

У дослідженнях, присвячених Голодомору, досить часто трапляються нарікання на недосконалість правового визначення поняття «геноцид» і недоліки Конвенції ООН 1948 р. (В. Марочко, Є. Захаров), а інколи – й закиди, що юридичним

нормам, сформульованим у цьому документі, відповідав лише Голокост часів Другої світової війни і що ці норми «не давали 100-процентної гарантії на ідентифікацію усіх випадків масового знищення людей як геноциду» (С. Кульчицький). Такі оцінки Конвенції ООН 1948 р. – хибні, принаймні з трьох міркувань.

По-перше, норми цього документа не розраховані на кваліфікацію всіх випадків масового знищення людей як геноциду. Відповідно до ст. II Конвенції ООН 1948 р., геноцидом вважають злочинні дії, спрямовані проти будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої, а не просто випадки масового знищення людей. Як уже зазначалося, масове знищення людей становить окремий міжнародний злочин під назвою винищення.

По-друге, хоч норми Конвенції ООН 1948 р. і були сформульовані під впливом трагічних подій часів Другої світової війни, вони є нормами загального міжнародного права і розраховані на кваліфікацію актом геноциду всіх випадків злочинних дій, які відповідають юридичним критеріям, визначеним цим документом, і лише цим документом.

По-третє, подобаються окремим дослідникам чи ні наслідки відомих перипетій у ході її розробки, Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього у тому вигляді, як вона була підписана 9 грудня 1948 р., є автентичним і юридично чинним міжнародно-правовим актом. Жодна держава і міжнародне співтовариство в цілому не ставлять під сумнів її правоякісність. Це, зокрема, було переконливо підтверджено через 50 років після підписання Конвенції, коли її ст. II, в якій відображено суть і зафіксовано змістові елементи злочину геноциду, була дослівно відтворена у ст. 6 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду, а згодом і у ст. 4 Статуту Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії та у ст. 2 Статуту Міжнародного трибуналу для Руанди.

У світлі викладеного контрпродуктивними є спроби самочинної інтерпретації положень Конвенції ООН 1948 р. з метою «поліпшення» її якості або пристосування до специфіки «механізму радянського геноциду». У рамках такого підходу деякі дослідники обстоюють тези, які всупереч їхнім добрим

намірам з юридичного погляду, створюють підстави для заперечення геноцидного характеру Голодомору.

З іншого боку, неприпустимими є спроби заперечення геноцидного характеру Голодомору шляхом свідомого спотворення змісту положень Конвенції ООН 1948 р. як дослідниками, політиками та політологами, так і офіційними представниками деяких держав.

Відповідно до принципів права міжнародних договорів Конвенцію ООН 1948 р. потрібно сприймати такою, яка вона є, і застосовувати її норми для кваліфікації будь-яких злочинних дій як геноциду у суворій відповідності лише до визначених нею критеріїв, а не критеріїв, які комусь заманулося використати, оскільки вони вписуються у рамки його/її суб'єктивного бачення і є для них зручними.

Суть злочину «геноцид» викладено у формулі початкової частини ст. II Конвенції, відповідно до якої «геноцид означає... акти, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку». У доктрині і практиці міжнародного права загально визнаним є розуміння того, що для кваліфікації злочинних дій геноцидом необхідно довести наявність у суб'єкта злочину *спеціального наміру* (*dolus specialis*) знищити лише визначену у Конвенції групу і спрямованість його злочинної поведінки проти визначеної групи як такої.

Вирішальним і критичним для юридичної оцінки тієї чи іншої поведінки як злочину геноциду є встановлення спеціального наміру знищити певну групу і доведення того, що цей намір стосувався саме цієї національної, етнічної, расової або релігійної групи як такої, а не пошуки відповіді на запитання, чому, з яких причин і мотивів, де й коли було вчинено злочин, або щодо так званого кількісного порогу, тобто чисельності жертв злочину. Водночас слід підкреслити, що відповіді на ці запитання є важливими як для встановлення спеціального наміру, так і для з'ясування інших обставин злочину, зокрема його спрямованості проти певної групи, визначеної Конвенцією ООН 1948 р.

У Конвенції закріплено вичерпний перелік як груп, котрі є об'єктом геноциду, так і геноцидних дій, спрямованих проти якоїсь із них, а саме:

- a) вбивство членів такої групи;
- b) спричинення тяжких тілесних ушкоджень або розумового розладу у членів такої групи;
- c) навмисне створення для такої групи життєвих умов, які розраховані на цілковите або часткове її фізичне знищення;
- d) заходи, розраховані на цілковите або часткове недопущення дітонародження у середовищі такої групи;
- e) насильна передача дітей з такої людської групи до іншої.

Отже, геноцид відрізняється від інших злочинів проти людяності, по-перше, якістю наміру, а не кількістю жертв, по-друге, спрямованістю не проти людей узагалі, а проти чітко окресленого кола різновидів людських груп, по-третє, націленістю чітко визначених геноцидних дій не проти окремих членів таких груп, а проти груп як таких. Поведінка, яка не має згаданих ознак, не є злочином геноциду, навіть якщо її наслідком є знищення якоїсь людської групи.

Інакше кажучи, для геноциду характерним є те, що члени визначених у Конвенції ООН 1948 р. груп знищуються через їхню належність до якоїсь із таких груп і що метою ліквідації її членів є знищення, повне або часткове, групи як такої.

НАЯВНІСТЬ НАМІРУ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ ОРГАНІЗУВАТИ ГОЛОДОМОР В УКРАЇНІ

Для доведення геноцидного характеру Голодомору необхідно насамперед довести наявність наміру комуністичної тоталітарної влади організувати штучний голод в Україні. Супротивники кваліфікації Голодомору як злочину геноциду ставлять запитання: чи був цей намір зафіксований документально, чи існував заздалегідь розроблений план, який би його підтверджував, і відповідають: «Дослідниками не знайдено ще жодної постанови Радянського уряду і ЦК партії, що наказують убити з допомогою голоду певну кількість українських чи інших селян» (російський історик В. Кондрашин).

З огляду на це слід наголосити, що Конвенція 1948 р. не передбачає неодмінного пред'явлення документа про план злочину або про намір його здійснення, а вимагає лише

доведення такого наміру. У правовій доктрині і практиці загально визнано, що наявність письмово оформленого і формально затвердженого плану не є необхідною умовою кваліфікації та визнання поведінки протиправною чи злочинною. Цілком достатнім є доведення її протиправності або злочинності шляхом використання інших доказів, як прямих, так і непрямих. Отже, з юридичного погляду пошуки документа, що наказує убити з допомогою голоду певну кількість українських селян, не є необхідними. Тим більше, що документ, у якому було б викладено план знищення українських селян за допомогою голоду, навряд чи існує. З огляду на вкорінену в ментальності більшовицького керівництва схильність до конспірації та його прагнення приховати страхітливо злочинну і нелюдську акцію наявність такого документа у принципі є проблематичною. Навіть у нацистській Німеччині, де існувала офіційно схвалена расистська доктрина, геноцидна акція проти євреїв відбувалася під прикриттям евфемізму «остаточне вирішення єврейського питання».

Сьогодні противники визнання українського Голодомору геноцидом погоджуються з тим, що голод в Україні та інших частинах СРСР був породжений свавільним вилученням у селян вирощеного ними врожаю та інших сільськогосподарських продуктів на основі надмірних хлібозаготівельних планів, встановлюваних державою за рішеннями найвищих партійних органів. Реалізація таких планів неминуче прирікала село на голод.

У 1926 р., останньому році вільних продаж-закупівель сільськогосподарської продукції, держава заготувала в Україні 3,3 млн т зерна. Після запровадження централізованого і керованого з Москви планування хлібозаготівель квота для України на 1928 р. становила 4,4 млн т зерна, а для всього Союзу – 10,5 млн т. Планові квоти хлібозаготівель 1930 р. було збільшено майже вдвічі: для України вони становили 7,7 млн т, а для всього Союзу – 20 млн т.

Радикальне підвищення квот хлібопоставок відбулося в умовах, коли внаслідок політики розкуркулення і насильницької колективізації стару традиційну систему землеробства було зруйновано, а нової ще не було створено. Першого

колгоспного року Україна виконала хлібозаготівельний план завдяки сприятливим погодним умовам у 1930 р. і надзвичайно високому врожаю, який сягнув 23 млн т зерна. Утім, виконання плану супроводжувалося великими втратами зерна, а головне – селян було позбавлено звичайних запасів, що їх вони традиційно робили для забезпечення своєї життєдіяльності.

Ігноруючи потреби селян, кремлівське керівництво, хибно переконане, що успішна реалізація плану хлібозаготівель у 1930 р. була досягнута завдяки «перевагам колгоспного ладу», затвердило новий надмірний план хлібозаготівель і на наступний, 1931 р. Відповідно до цього плану, Україна мала знову поставити 7,7 млн т зерна, а всі республіки Союзу – 21,4 млн т.

Виконання в Україні хлібозаготівельного плану 1931 року відбувалося з великим напруженням і супроводжувалося вилученням максимально можливих обсягів збіжжя як у колгоспів, так і в односібників, оскільки врожай зернових був значно нижчим за торішній і становив 18,3 млн т.

Україна не виконала повністю плану хлібозаготівель (замість запланованих 7,7 млн т зерна було зібрано 7 млн т), але із села знову було вивезено великі обсяги збіжжя, внаслідок чого вже у 1931 р. в багатьох місцевостях України через нестачу харчів почалося голодування і були навіть випадки голоду.

У звіті секретно-політичного відділу ОГПУ, що стосувався кінця 1931 р. – початку 1932 р., констатовалося таке: «В низці населених пунктів (Харківської, Київської, Одеської, Дніпропетровської, Вінницької областей) УСРР спостерігаються продускладнення та випадки голодування колгоспних сімейств». У тогочасних офіційних документах немає згадок про голод. Натомість ужито евфемізми «продускладнення», «недоїдання», «голодування».

Плануючи і здійснюючи хлібозаготівлі 1930–1931 рр., більшовицьке керівництво, найвірогідніше, ще не мало наміру влаштувати голод. Його мета полягала тоді не у знищенні українських селян та селян в інших регіонах СРСР, а у накопиченні великих централізованих запасів збіжжя й інших сільгосппродуктів, необхідних для отримання валютних

надходжень і використання їх для індустріалізації, створення потужного радянського військово-промислового комплексу, модернізації та озброєння Червоної армії як знаряддя майбутніх «визвольних походів» та силового поширення комунізму в світі.

Водночас не викликає сумніву той факт, що більшовицьке керівництво не могло не усвідомлювати: систематичне продовження свавільної грабіжницької практики хлібозаготівель через запровадження таких планів викличе широко-масштабний голод і прирече мільйони селян на голодну смерть.

Голодування і голод, перші ознаки якого з'явилися ще наприкінці 1931 р. і який став поширюватися в Україні та інших регіонах СРСР на початку 1932 р., слід кваліфікувати як результат злочинної недбалості комуністичного керівництва. Його дії мали ознаки цього злочину, оскільки воно могло і мусило передбачати небезпечні наслідки реалізації надмірних планів хлібозаготівель.

Порівняно з 1930–1931 рр. хлібозаготівельні плани для України на 1932 і 1933 рр. передбачали трохи нижчу квоту поставок – 5,8 млн т щорічно. Проте, оскільки в попередні роки потенціал українського села було істотно підірвано, ці плани виявились абсолютно непосильними. Їх затвердження було рівнозначним затвердженню планів убивства українських селян голодом. Усі попередні надмірні плани хлібозаготівель виконували злочинні функції, але лише хлібозаготівельні плани 1932 і 1933 рр. для України у поєднанні зі злочинними методами їх виконання стали планами геноцидного знищення українського селянства.

Отже, початком спланованого сталінським режимом Голодомору в Україні слід вважати початок реалізації плану хлібозаготівель на 1932 р. У цьому зв'язку не можна погодитися з твердженням, що Голодомор, який набув ознак геноциду, розпочався в Україні в 1933 р. (С. Кульчицький). Очевидно, підставою для такого висновку є презумпція наявності певного кількісного порогу числа жертв геноциду. Така презумпція – хибна, оскільки Конвенція ООН 1948 р. не визначає кількісних параметрів злочину. Адже гіпотетично неважко уявити випадки, коли кількість жертв геноциду може бути

досить обмеженою й налічувати навіть не тисячі, а сотні людей, наприклад, у разі знищення невеликого племені або народності.

Убивство голодом відбувалося в Україні й на Кубані як до 1933 р., так і в 1933 році. Різниця полягає лише в масштабах злочину. Якщо протягом 1932 р. голодом було замордовано сотні тисяч людей, то в 1933 р. лік ішов на мільйони. Однак і в 1932, і в 1933 рр. в Україні й на Кубані, на відміну від інших регіонів СРСР, де від голоду також загинуло чимало людей, голод був актом геноциду, оскільки він був навмисне спрямований проти української нації як такої.

У критичній ситуації, що склалася в Україні, цивілізована альтернатива виходу із кризи полягала в кардинальному перегляді надмірних планів хлібозаготівель, припиненні варварського визиску села, оголошенні охоплених голодом районів зонами гуманітарного лиха та наданні їм термінової широкомасштабної допомоги.

Натомість сталінське керівництво не лише не відмовилося від реалізації надмірних планів хлібозаготівель, а й застосувало щодо українського села безпрецедентні репресії, спрямовані на забезпечення їх беззастережного виконання та супроводжувані позбавленням селян усіх продуктів харчування. Інакше кажучи, наприкінці 1932 р. – на початку 1933 р. комуністична влада навмисно створила в Україні життєві умови, розраховані на фізичне знищення української національної групи в сільській місцевості. Це підтверджується численними прямими і непрямими доказами, насамперед нормативними актами, архівними документами, поведінкою влади, показаннями свідків, які в згаданий період мешкали в різних регіонах України.

Відповідно до наказів і настанов кремлівського керівництва постановами ЦК КП(б)У від 18 листопада 1932 р. та РНК УСРР від 20 листопада 1932 р., в яких ішлося про незадовільне виконання графіків хлібозаготівель, неправильне використання хліба та його розкрадання, створені у колгоспах натуральні фонди перераховувались у фонди хлібозаготівель; заборонялося видавати натураванси; вилучалися вже видані на трудовні натураванси хліба; як для колгоспників, так і для

одноосібників встановлювалися натуральні штрафи розміром 15 місячних норм здавання колгоспом м'яса.

Розширене тлумачення цих постанов виконавцями давало можливість не обмежуватися запровадженням лише м'ясних натуральних штрафів, а й вилучати інші продукти харчування (картоплю, квасоллю, цибулю, капусту тощо) під приводом боротьби за виконання планів хлібозаготівель.

За рішенням ЦК КП(б)У, затвердженим Політбюро 18 листопада 1932 р., запроваджувалося занесення колгоспів-боржників на «чорну дошку». На виконання цього рішення 6 грудня 1932 р. РНК УСРР і ЦК КП(б)У ухвалили спільну постанову «Про занесення на “чорну дошку” сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі», підписану головою РНК В. Чубарем та генеральним секретарем ЦК КП(б)У С. Косіором. Постанова підлягала застосуванню до кількох сіл Дніпропетровської, Одеської та Харківської областей. Режим покарання занесених на «чорну дошку» сіл передбачав: припинення довозу до таких сіл товарів і вилучення з відповідних кооперативних та державних крамниць усіх наявних товарів; повне припинення кооперативної і державної торгівлі на місцях; цілковиту заборону колгоспної торгівлі як для колгоспників, так і для одноосібників; припинення всілякого кредитування і дочасне стягнення кредитів та виконання інших фінансових зобов'язань; репресії проти всіляких чужих, ворожих і контрреволюційних елементів. У матеріалах кримінальної справи, яку було порушено СБУ 22 травня 2009 р. за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 рр. за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 442 Кримінального кодексу України, задокументовано занесення на «чорні дошки» 735 сіл, хуторів, колгоспів, радгоспів, артілей і навіть цілих районів. У практичному плані наприкінці 1932 р. – на початку 1933 р. майже вся Україна опинилася на «чорній дошці», а селяни, загнані у своєрідні гетто, позбавлені продуктів харчування та елементарних предметів повсякденного побуту, стали жертвами спеціальних фінансових санкцій та вибіркового політичних репресій.

Після виконання хлібозаготівельних планів 1930–1931 рр. в українському селі не було товарних запасів зерна, і це

підтверджували результати численних обшуків та рейдів, під час яких вилучалися мізерні, з погляду планових державних квот, обсяги зерна. Незважаючи на це, Сталін 1 січня 1933 р. телеграмою за власним підписом направив українському керівництву постанову ЦК ВКП(б), яка стала своєрідним сигналом до продовження масових обшуків і вилучення будь-яких залишків продовольства в українських колгоспах, у колгоспників та одноосібників на всій території України. У телеграмі, адресованій ЦК КП(б)У – т. Косіору, мовилося: «Повідомляється Постанова ЦК від 1-го січня 1933 р.:

Запропонувати ЦК КП(б)У та РНК УСРР широко сповістити через сільради, колгоспи колгоспників і трудівників одноосібників, що:

- а) ті з них, які добровільно не здадуть державі раніше розкрадений та прихований хліб, не піддаватимуться репресіям;
- б) щодо колгоспників, колгоспів та одноосібників, які вперто продовжують ховати розкрадений та прихований від обліку хліб, застосовуватимуться найсуворіші заходи покарання, передбачені Постановою ЦВК та РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. (про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної соціалістичної власності)».

Вже наступного дня, 2 січня 1933 р., постанова ЦК ВКП(б) була дослівно продубльована в ухваленій РНК УСРР і ЦК КП(б)У та підписаній В. Чубарем і М. Хатаєвичем директиві, яка зобов'язувала всі обкоми та райкоми партії, обласні та районні виконкоми негайно провести пленуми сільських рад і наради колгоспного активу, скликати загальні збори колгоспників у кожному колгоспі та окремо збори одноосібників, щоб спонукати їх до здачі хліба. Районні газети мали висвітлювати досвід сіл і колгоспів, у яких вдалося забезпечити добровільну здачу селянами прихованого хліба. Однак у практичному плані вимоги добровільної здачі хліба лише маскували злочинні наміри сталінського керівництва щодо українських селян. Насправді від самого початку реалізації січневої постанови ВКП(б) в Україні запускався механізм тотального силового вилучення в селян не лише хліба, а й усіх продуктів харчування.

Увагу на злочинну суть цієї постанови ЦК ВКП(б) вперше звернув С. Кульчицький, проаналізувавши її в контексті політики кремлівського керівництва щодо України і дій української комуністичної влади на республіканському та місцевому рівнях. У згаданому документі українських селян, по-перше, було апріорі звинувачено у розкраданні та приховуванні хліба; і, по-друге, їм пропонувалося добровільно здати весь необлікований хліб, тобто хліб, необхідний для елементарного забезпечення їхньої повсякденної життєдіяльності. В умовах відсутності товарних запасів хліба у селян очікувати добровільної здачі ними зерна відповідно до п. а) постанови не випадало. Отже, підлягав застосуванню її п. б), підґрунтям якого була презумпція приховування хліба селянами. Для її доведення проводилися повальні і систематичні обшуки селянських осель і дворів, під час яких вилучали не тільки залишене для особистих потреб зерно, а й будь-які продукти харчування, знищували готову до вжитку їжу разом із посудом, реквізували або знищували на місці ступи, жорна та хатні млини і навіть ножі, ложки та виделки. Непоодинокими були випадки вилучення в селян не лише їжі та засобів її виготовлення і споживання, а й іншого хатнього майна та одягу. Практикувалися повторні обшуки і конфіскації. Внаслідок цього люди позбавлялися як їжі, так і можливості її придбання за допомогою торгівлі або обміну протягом тривалого періоду. А це означало неминучу голодну смерть.

Зазначені злочинні дії залежно від випадку супроводжувалися застосуванням тортур чи завданням тяжких тілесних ушкоджень, звалтуваннями, знущаннями та приниженнями людської гідності. Арешти звинувачених у приховуванні збіжжя і таємному перемелюванні зерна завершувалися засудженням тисяч людей на досить тривалі терміни, позбавленням їх присадибних ділянок, руйнуваннями чи конфіскаціями приватних будинків, виселенням із них членів сімей засуджених або призводили до депортацій цілих сімей за межі України.

Типологічно однакова за своїм характером злочинна поведінка комуністичної влади, підтверджена численними свідченнями людей з усіх регіонів тогочасної підрадянської

України * дає підстави для висновку про існування централізовано узгоджених усних розпоряджень та інструкцій, які координували і регламентували порядок та способи реалізації в Україні сталінської постанови ЦК ВКП (б) від 1 січня 1933 р. Дії влади на виконання цієї постанови свідчать про навмисне створення в сільській місцевості України нелюдських життєвих умов, які були розраховані на фізичне знищення голодом і жорстокими репресіями мільйонів людей.

У період 1932–1933 рр. радянськими каральними органами широко практикувалося винесення неправосудних вироків, на основі яких звинувачені в опорі колективізації або приховуванні хліба українські селяни засуджувалися до розстрілу.

Штучно організований масовий голод в Україні викликав у багатьох людей розумові розлади, наслідком яких нерідко ставали випадки канібалізму та трупойдства **.

Масове вбивство людей голодом, супроводжуване жорстокими репресіями, зокрема депортаціями та засудженням людей на тривалі терміни, спричинило суттєве скорочення дітонароджуваності ***.

* Нині опубліковано кілька десятків тисяч свідчень людей, які пережили страхітливі роки Голодомору. Завдяки невтомній праці Д. Мейса, під час роботи Комісії Конгресу США з українського голоду 1932–1933 рр. було розшифровано у 1986–1988 рр. і вперше опубліковано у 1990 р. записи свідчень 210 осіб (96 з них свідчили анонімно). Українською мовою свідчення надруковані у 2008 році у чотири томному збірнику «Великий голод в Україні» (Київ, Видавничий дім «Києво-Могилянська академія»).

В Україні перша збірка свідчень про Голодомор з'явилась у виданні «Голод-33. Народна книга – меморіал» (1991 р.), упорядкованому В. Маняком та Л. Коваленко після зняття офіційної заборони на тему українського голоду. У книзі надруковано багато із шести тисяч зібраних ними свідчень.

У 2002 р. збірку свідчень про Голодомор під назвою «Книга буття України», яку упорядкував Олесь Воля, опублікувало видавництво «Кобзар».

З 2005 р. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія» опублікував сім томів упорядкованого о. Юрієм Мициком збірника свідчень тих, хто вижив, під назвою «Український Голод 1932–1933 рр.».

Чимало свідчень побачило світ у загальноукраїнському томі «Національна книга жертв Голодомору 1932–1933 рр.» та у 17 обласних томах і томі м. Києва, випущених 2008 р. видавництвом Олени Теліги, а також у двотомнику «Пам'ять народу: геноцид в Україні голодом 1932–1933 років», виданому 2009 р. Видавничим домом «Калита».

Протягом 2009 р. Служба безпеки України в ході розслідування кримінальної справи № 475, порушеної за фактом вчинення геноциду в Україні, допитала 1890 осіб і процесуально оформила їхні свідчення, які разом із 5000 архівних документів і матеріалами 24 судових експертиз включено до 330 томів справи.

** В Україні у 1932–1933 рр., і тільки в цей період, було порушено 1022 кримінальні справи за фактами людойдства і трупойдства у різних областях. Однак фактично таких випадків було набагато більше.

*** Дефіцит народжень в Україні у період 1932–1934 рр. становив 1 млн 122 тис. осіб (у селах – 762 тис., у містах – 360 тис.).

Безневинними жертвами Голодомору були діти, як ті, що вмерли голодною смертю, так і ті, що втратили батьків або були залишені ними і стали сиротами. Десятки тисяч українських дітей-сиріт опинилися в будинках для безпритульних і виховувалися там. Їхнє влаштування у радянські сиротинці було рівнозначним передачі до іншої людської групи, оскільки там вони навчалися неукраїнською мовою і виховувалися не відповідно до українських культурних традицій, а в дусі антигуманних комуністичних догм.

Численні нормативні акти комуністичного режиму, які визначали його політику щодо України в період 1932-1933 рр., дії представників влади із запровадження цих актів у життя, свідчення великої кількості людей – жертв Голодомору, яким пощастило вижити, є прямими доказами наявності в поведінці влади всіх елементів складу злочину геноциду, передбачених ст. II Конвенції 1948 р.

Аналіз документів і поведінки комуністичної влади дає можливість виявити і низку непрямих доказів, які переконливо підтверджують наявність наміру фізичного знищення українських селян як частини української нації.

По-перше, у розпал Голодомору українським селянам було заборонено виїздити за межі України. Заборона забезпечувалася розміщенням на кордонах УСРР та на залізничних станціях військових частин і підрозділів ГПУ. Відповідно до постанови Політбюро ЦК ВКП(б) та РНК СРСР від 22 січня 1933 р., органи влади були зобов'язані «не допускати масового виїзду селян із Північного Кавказу в інші краї та в'їзд до меж краю з України», а також «масового виїзду з України в інші краї та в'їзд в Україну з Північного Кавказу». Селянам України і Кубані заборонявся виїзд до сусідніх областей Росії і Білорусі в пошуках хліба. Ця заборона свідомо позбавляла селян, що голодували, можливості придбати необхідні для порятунку продукти харчування поза межами враженої голодом території України, прирікаючи їх на голодну смерть. Аби унеможливити втечу від голодної смерті, прикордонні війська не пропускали українських селян також у райони, прилеглі до кордону з Румунією та Польщею.

По-друге, у всіх регіонах України систематичні й жорстокі репресивні заходи вживалися до тих партійних і радянських

керівників усіх рівнів, які висловлювали незгоду з надмірними планами хлібозаготівель і прагнули допомогти селянам, що голодували, шляхом виділення їм продуктів харчування із колгоспних фондів.

По-третє, у державних резервах Непорушного і Мобілізаційного фондів було нагромаджено досить великі обсяги збіжжя, але цей ресурс не було використано для надання допомоги голодуючій Україні. В обох фондах на 1 січня 1932 р. зберігалось 2,033 млн т збіжжя, а на 1 січня 1933 р. – 3,034 млн т. Цієї кількості зерна цілком вистачило б для забезпечення хлібним раціоном (за денної норми 1 кг) до нового врожаю 10 млн осіб у 1932 р. і 15 млн осіб у 1933 р.

По-четверте, величезні обсяги збіжжя та інших продуктів харчування, вироблених в Україні, експортувалися за її межі – в інші регіони СРСР і за кордон, тоді як мільйони українських селян були позбавлені їжі і вмирали голодною смертю. З Радянського Союзу було експортовано 5,8 млн т збіжжя у 1930 р., 4,8 млн т – у 1931 р., 1,6 млн т – у 1932 р. та 1,8 млн т – у 1933 р.

Немає сумніву, що обмеження зернового експорту в 1931 р., наприкінці якого в Україні вже виникли серйозні продовольчі ускладнення, поширювалося голодування й навіть з'явилися перші ознаки голоду, та припинення такого експорту у 1932–1933 рр. могли б запобігти виникненню голоду. При цьому такий крок не був критичним для реалізації планів радянської індустріалізації. Річ у тому, що в цей період упали світові ціни на пшеницю і, відповідно, зменшилися валютні надходження від її експорту. У 1932–1933 рр. вартість експортованого хліба становила лише 369 млн крб. Тоді як від експорту лісоматеріалів і нафтопродуктів було одержано майже 1 млрд 570 млн крб.

По-п'яте, комуністичний тоталітарний режим проголосив голод в Україні неіснуючим явищем і на цій підставі відмовлявся від допомоги, яку пропонували численні неурядові організації, зокрема закордонні українські громади, і отримання якої сприяло б якщо не відверненню трагедії, то істотному зменшенню її масштабів. Політика заперечення Голодомору і відмова від міжнародної гуманітарної допомоги є неспростовним додатковим свідченням наміру режиму

використати голод для знищення українського селянства як частини української нації.

Комуністична влада мала вдосталь ресурсів і можливостей для запобігання Голодомору в Україні та голоду в інших регіонах СРСР. Однак ці ресурси свідомо не було задіяно для надання ефективної допомоги голодуючим, що свідчить про її намір використати штучно організований в Україні голод як знаряддя геноцидного знищення. Отже, найпереконливішим доказом наміру тоталітарної комуністичної влади викликати голод в Україні і використати його як знаряддя цілеспрямованого знищення українського селянства було не лише широке застосування нею надзвичайно жорстоких і жорстких репресивних методів виконання надмірних планів хлібозаготівель та свавільне вилучення у селян всіх запасів продовольства, а й умисне позбавлення їх можливості одержання продуктів харчування з-поза меж уражених голодом районів України.

Підтвердженням штучного характеру Голодомору 1932–1933 рр. і навмисного використання його для вимордовування українських селян є продемонстрована сталінським тоталітарним режимом спроможність «контролювати голод». Із середини 1933 р. смертність від голоду в Україні почала знижуватись, і він припинився наступного року, хоча врожай 1934 р. становив лише 12,3 млн т і був набагато нижчим, ніж врожай 1932–1933 рр., які сумарно дорівнювали 36,9 млн т.

Першим кроком у напрямі припинення репресивного вилучення продовольства в селян стала таємна директива-інструкція від 8 травня 1933 р. за підписами Сталіна і Молотова, адресована «всім партійно-радянським працівникам, органам ОГПУ, суду і прокуратурі». Цей документ орієнтував на припинення масових репресій: «Настав момент, коли ми вже не маємо потреби у масових репресіях, які, як відомо, торкаються не лише куркулів, а й одноосібників і частини колгоспників». Оскільки знесилені голодом та ізольовані у своїх селах хлібороби, яким пощастило вижити, вже не становили загрози режимові, директива передбачала припинення масових виселень, «упорядкування» арештів та «розвантаження» місць ув'язнення.

У другій половині 1933 р. – на початку 1934 р. ЦК ВКП(б) та РНК СРСР ухвалили низку постанов, спрямованих на поліпшення умов праці і життя в колгоспах. Ці акти, зокрема, передбачали відмову від нереалістичних квот хлібозаготівель та свавільних методів вилучення зерна, встановлення нового порядку видачі авансів за участь у збиральних роботах (10 червня 1933 р.), нормативне закріплення права колгоспників мати корову, дрібну худобу та птицю (20 червня 1933 р.), заборону додаткових зустрічних планів колгоспам, які виконали встановлені планові завдання (2 серпня 1933 р.), надання допомоги безкорівним колгоспникам у придбанні корів (10 серпня 1933 р.) тощо.

Утім, вирішальним чинником у припиненні голоду стало скасування старої системи хлібозаготівель. Відповідно до постанови ЦК ВКП(б) та РНК СРСР від 19 січня 1934 р. встановлювалися тверді норми здачі зерна. Обов'язкова поставка не повинна була перевищувати одну третину валового збору кожного господарства за середнього врожаю. Одночасно з припиненням практики свавільного вилучення в селян зерна було більше ніж удвічі, порівняно з 1932–1933 роками, зменшено його експорт. У 1934 р. на експорт відправлено лише 770 тис. т збіжжя.

Виявлена тоталітарним режимом «ефективність» як в організації, так і в припиненні Голодомору свідчить, що намір винищення українських селян було реалізовано у визначених ним часових межах.

У спробах заперечити геноцидний характер українського Голодомору інколи посилаються на виявлені в архівах документи про допомогу, яка, за рішеннями союзного центру, надавалася регіонам, у тому числі й Україні. Так, британець Р. Девіс та австралієць С. Уїткрофт згадують і аналізують 35 постанов ЦК ВКП(б) та РНК СРСР, ухвалених у період із 7 лютого по 20 липня 1933 р., які стосувалися надання такої допомоги. Схожої позиції дотримується американець М. Таугер. Слід зазначити, що таких постанов є набагато більше – їх видавала не лише союзна влада, і не лише в 1933 р. Однак вивчення цих документів свідчить, що така допомога була несвоєчасною, недостатньою й вибірковою. Значні її обсяги становила не продовольча допомога селянам,

що голодували, а насіннева і фуражна допомога колгоспам для забезпечення посівної кампанії і збирання нового врожаю.

Якщо продовольча допомога надходила до села, вона надавалася лише у формі громадського харчування і лише тим колгоспникам, котрі ще були здатні працювати й жили в польових станах. Існували навіть постанови, відповідно до яких у лікарнях годували й лікували лише здоровіших і з кращими шансами на одужання. Продовольча допомога не надавалася селянам-одноосібникам, натомість її отримувало місцеве партійне і комсомольське керівництво, активісти.

Як правильно зазначив В. Марочко, у 1932–1933 рр. рішення союзних органів щодо «виправлення становища в Україні» і «надання допомоги Україні» були спрямовані не на подолання причин голоду і рятування українських селян, а насамперед на забезпечення виробничих потреб під час посівних і збиральних кампаній.

Така допомога надавалася як у пропагандистських цілях, так і з метою маскування злочинної поведінки влади. У зв'язку з цим слушно думку висловив С. Кульчицький, зазначивши, що допомогу пограбованим селянам, у яких щойно було примусово вилучено усі запаси продовольства, слід вважати елементом приховування злочину. Водночас категорично не можна погодитися з його тезою про дві стадії Голодомору – деструктивну (створення умов, не сумісних із життям) і конструктивну (порятунок тих, хто був придатний для посівної кампанії).

Продовольча допомога надавалася, а смертність серед українських селян зростала. На лютий–червень 1933 р., протягом яких було видано 35 згаданих постанов про надання допомоги українським селянам, припадає пік Голодомору, коли жертви злочину обчислювалися мільйонами. У практичному плані йшлося, радше, про ненадання допомоги, ніж про її надання. Вибіркове надання обмеженої і дозованої допомоги лише визначеній частині селян означало її ненадання іншій частині, яку становили мільйони. Такий характер продовольчої «допомоги» за наявності великих запасів зерна у централізованих державних резервних фондах та

масштабного продовольчого експорту аж ніяк не спростовує наявності наміру знищення українців у сільській місцевості, а переконливо підтверджує існування наміру знищити їх частково.

Зазначені параметри наміру були зумовлені аж ніяк не гуманним ставленням комуністичного режиму до людей, приречених на голодну смерть, а прагматичними потребами режиму в людських ресурсах для використання у колгоспному та промисловому виробництві, а також у збройних силах.

З погляду права надання допомоги голодуючим за розпорядженням влади в окремих випадках можна було б розглянути як обставину, яка пом'якшує покарання винних в організації та здійсненні Голодомору. Водночас певні дії комуністичного режиму слід було б вважати обставинами, які обтяжують покарання винних, наприклад, приховування факту голоду та відмову від іноземної допомоги голодуючим, блокаду враженої голодом території України, масований експорт хліба та інших видів продовольства під час Голодомору.

Об'єкт злочину – УКРАЇНЬСКА НАЦІЯ

У 1932–1933 рр. жертвами штучно організованого голоду стали не лише українські селяни. Однак лише український Голодомор, який охопив Україну і Кубань, був геноцидом. Голод в інших регіонах СРСР мав ознаки іншого міжнародного злочину, відомого під назвою винищення. І річ тут не в тому, що порівняно з іншими краями рівень смертності та кількість людей, вимордуваних в Україні й на Кубані, були на кілька порядків вищими. Адже, з юридичного погляду, кількісні показники не є критерієм для кваліфікації протиправної поведінки злочином геноциду.

Між українським Голодомором і голодом, який у той період охопив інші регіони СРСР, була якісна різниця: селян поза межами України та Кубані виморювали голодом як соціальний клас, а українські селяни стали жертвами злочину насамперед через свою належність до української нації.

Правомірність і справедливість такої оцінки – очевидні у світлі політики більшовицького режиму щодо України та системного аналізу більшовицької доктрини і практики в національному питанні.

Ленінсько-сталінське керівництво завжди надавало виняткового значення Україні, вважаючи, що її утримання в орбіті московського центру є ключовою умовою для забезпечення життєздатності комуністичного режиму та нового імперського утворення у формі СРСР. «Втратити Україну – втратити голову», – казав Ленін. Звідси небажання більшовиків визнавати право української нації на створення незалежної держави. Незважаючи на проголошення Леніним гасла самовизначення націй, керівники більшовицької організації в Україні Горовіц і П'ятаков у червні 1917 р. на засіданні Київського комітету РСДРП(б) заявили: більшовики не можуть підтримати самостійності України, тому що Росія не може існувати без українських хліба, вугілля, цукру тощо.

Після проголошення Української Народної Республіки (УНР) у період з 1917 р. по 1920 р. радянська Росія, під вигаданим приводом надання збройної допомоги кишеньковій Українській радянській республіці, утвореній на протигагу УНР, тричі завойовувала Україну. Підсумовуючи значення другого загарбання України у 1919 р., Ленін казав: «Ми тепер маємо Україну, це означає, що ми маємо хліб».

Третя окупація України завершилася 1920 р. Для утримання її у своєму силовому полі більшовицька Росія дислокувала на території України шість армій чисельністю 1,2 млн багнетів.

Кремлівська верхівка неабиякого значення надавала не лише ресурсному потенціалу України, а й її геополітичному розташуванню. У стратегії керованого російським керівництвом Комуністичного інтернаціоналу її територія розглядалася як плацдарм для експорту комуністичної революції в Європу.

Зважаючи на потужність українського визвольного руху і розуміючи неможливість тривалого підкорення України лише силою зброї, Ленін у грудні 1920 р. підписав із підконтрольним йому радянським урядом України Союзний Договір, який формально визнавав незалежність радянської України – Української Соціалістичної Радянської Республіки – УСРР. Водночас було зроблено інші тактичні поступки, переважно в національно-культурній сфері. В Україні почали запроваджувати політику так званої коренізації, яка декларувала

необхідність поваги до національної мови, культури та традицій неросійських народів. Одначе насправді вона мала на меті зміцнення комуністичного режиму в формально незалежній Україні. Ця політика, зокрема, зобов'язувала прислані в Україну чужорідні комуністичні кадри опановувати українську мову для використання її як засобу порозуміння із ворожим їм середовищем, поширення в українському суспільстві комуністичних ідей та забезпечення суспільної підтримки в їхній практичній реалізації. Невдовзі для маскування її суті політику коренізації в Україні почали називати політикою українізації.

Змушене піти на поступки, кремлівське керівництво не послабило свого фактичного контролю над Україною і готувалося до реваншу. Першим кроком у цьому напрямі було створення у грудні 1922 р. Союзу Радянських Соціалістичних Республік. У практичному плані це означало початок процесу відтворення колишньої імперії, але на трохи звуженому геополітичному просторі і в новій, комуністичній іпостасі.

Реінтеграція України була успіхом кремлівського керівництва, який посилював владні можливості Москви, однак не скасовував свободи республіки у здійсненні свого власного національно-культурного політичного курсу. Більше того, політику українізації, відповідно до рішень VII конференції КП(б)У (4–10 квітня 1923 р.) та XII з'їзду РКП(б) (17–25 квітня 1923 р.), визнано офіційною лінією партії у сфері національно-культурного будівництва. Незважаючи на суперечливі моменти і непослідовність у її здійсненні, політика українізації ставала потужним засобом творення української України. Виявилось, що об'єктивно вона сприяє дерусифікації та зміцненню української ідентичності.

Українізація торкалася не лише царини застосування української мови, а й охоплювала інші ключові сфери суспільного життя. Зокрема у процесі українізації, яка здійснювалася під проводом КП(б)У за активної участі О. Шумського та М. Скрипника, відбувався культурний ренесанс європейського зразка і формувалися відмінні від російських культурні традиції, які орієнтувалися на «психологічну Європу» під гаслом «Геть від Москви» (М. Хвильовий), створювалася національна система освіти (Г. Гринько), обґрунтовувалась

економічна концепція, згідно з якою Україна мала бути автономним економічним організмом (М. Волобуєв).

1928 р. ЦК КП(б)У знову порушив питання про передачу УСРР районів із більшістю українського населення Курської та Воронежської губерній, а також про запровадження українізації на Кубані, яка тоді, за традиціями, мовою, культурою, була українською, але почала вже втрачати свій український характер.

В Україні на кінець 20-х років із 17 дивізій, дислокованих у її межах, 8 були територіальними, тобто склалися з українців. При цьому у військових навчальних закладах розпочалося викладання української мови.

Підвищувався авторитет і вплив національної церкви – Української автокефальної православної церкви.

Національно-культурне відродження, яке відбувалося в процесі українізації, об'єктивно було продовженням хвилі національного піднесення, викликаного проголошенням УНР і національно-визвольними змаганнями. Національна консолідація України породжувала несприйняття і стурбованість кремлівського керівництва, перед яким, як раніше – перед урядом Російської імперії, постала необхідність, але набагато масштабніша, нейтралізації та викоренення українського сепаратизму.

Як свідчать аналітичні розробки контролюваного з Москви ГПУ УСРР, у фокусі його уваги була небезпека українського сепаратизму. ГПУ відстежувало настрої в українському суспільстві, вивчало ставлення різних його прошарків до комуністичного режиму, оцінювало «сепаратистські прояви» та визначало заходи боротьби з ними. При цьому особливо наголошувалося на діях «сепаратистів» із використання потенціалу українського селянства та його залучення до реалізації їхніх планів. У таємному обіжнику ГПУ УСРР від 4 вересня 1926 р. «Про український сепаратизм» зазначалося, що «село привертає особливу увагу націоналістів» і що їхня робота «у вихованні села в дусі ненависті до Москви дає помітні результати, особливо у середовищі молоді». З огляду на це робився такий організаційний висновок: «пов'язати роботу по українській інтелігенції з роботою по селу».

Найактивніша фаза цієї «роботи» розпочалася з організації і проведення у 1929–1930 рр. процесу Спілки визволення України (СВУ), спрямованого проти української провідної верстви, і завершилася винищенням мільйонів українських селян під час Голодомору 1932–1933 років. Плановані з Москви репресивні акції проти України мали на меті поборювання будь-яких антирадянських сил, а надто тих, які чинили опір або могли повстати проти комуністичної влади під прапором «українського націоналізму» чи «сепаратизму».

Справа СВУ була предметом особливої уваги Сталіна, який виступав її головним режисером. На спеціальному засіданні Політбюро ЦК ВКП(б), проведеному під головуванням вождя за місяць до «показового суду», було обговорено його сценарій. Визначеним чекістами учасникам СВУ інкримінувалося прагнення зруйнувати СРСР, «відірвати» Україну від інших «союзних республік».

Підсудними на процесі, який відбувся в Харкові 9 березня–19 квітня 1930 р., проходило 45 осіб, але невдовзі у зв'язку зі справою було заарештовано ще 700. Усього, зазначали В. Пристайко та Ю. Шаповал, під час та після процесу СВУ репресія в Україні було піддано понад 30 тисяч українських громадян, переважно з числа інтелектуальної еліти. Репресії поширилися і на Українську автокефальну церкву, яку було заборонено.

Отже, відбулася широкомасштабна превентивна зачистка української провідної верстви, яка в умовах широкого спротиву сталінській політиці на селі могла очолити боротьбу селян за повалення комуністичного режиму й утворення незалежної Української держави. Селянський спротив колективізації спостерігався на всій території Радянського Союзу, однак найсильніший він був в Україні. Із зареєстрованих ОГПУ в 1930 р. 13 754 (2,5 млн учасників), селянських заворушень, бунтів і повстань – 4098 (понад 1 млн учасників) відбулися в Україні і 1061 (приблизно 250 тис. учасників) – на Північному Кавказі. Як повідомляв заступник голови ОГПУ В. Балицький у 1930 р. в доповідній записці про політичний стан селянства в Україні у зв'язку з політикою ліквідації куркульства як класу, у деяких селах співають «Ще не вмерла

Україна...» і виголошують гасла «Геть Радянську владу!», «Хай живе самостійна Україна!».

Протягом 1930–1933 рр. переслідування української провідної верстви тривали. Органами ГПУ України було порушено групові кримінальні справи, зокрема під назвами «Контрреволюційна шкідницька організація в сільському господарстві України» (1930 р.), «Військово-офіцерська контрреволюційна організація» («Весна», 1930–1931 р.), «Український національний центр» («УНЦ», 1930–1932 р.), «Всеукраїнський есерівський центр» (1931 р.), «Трудова селянська партія» («ТСП», 1931 р.), «Українська військова організація» («УВО», 1932–1933 рр.).

Незважаючи на репресії проти української провідної верстви та каральні акції із застосуванням збройних формувань ГПУ проти селян, їхній спротив тривав. Звичайно, він мав спонтанний і неорганізований характер, але за певних умов міг перерости в загальнонаціональний вибух. Такий розвиток подій непокоїв сталінський режим, який планував подальші антиукраїнські заходи під приводом боротьби з українським «контрреволюційним повстанським підпіллям».

Призначений у листопаді 1932 р. особливоуповноваженим ОГПУ в Україні В. Балицький в оперативному наказі по ГПУ УСРР № 1 від 5 грудня під грифом «цілком таємно» відзначав «безумовне існування на Україні організованого контрреволюційного повстанського підпілля, яке пов'язане із закордоном та іноземними розвідками, головним чином польським генеральним штабом», і ставив як нагальне завдання – «викриття та розгром» цього підпілля. Вже 23 грудня 1932 р. В. Балицький у записці на ім'я секретаря ЦК ВКП(б) Й. Сталіна повідомляв про «наявність широко розгалуженого польсько-петлюрівського повстанського підпілля, що охоплює за неповними даними 67 районів України», і про арешт протягом 20 днів грудня 12 178 осіб, з яких 4 204 належали до повстанських контрреволюційних організацій. У записці, зокрема, зазначалося, що програмна установка повстанського підпілля у своїй основі передбачала: «Відділення України від Росії, створення демократичного управління країною, право дрібної власності, вільної торгівлі, свободи слова, спілок, друку», а організація, що діяла в кількох районах Харківської області,

мала на меті підготовку збройного повстання та утвердження «Української народної республіки». 28 грудня 1932 р. всім членам ЦК та Президії ЦКК ВКП(б), всім секретарям обкомів, крайкомів та національним ЦК, всім членам-партійцям колегій Наркомзема та Наркомрадгоспів, всім піхотним полкам ОГПУ було надіслано секретну телеграму Й. Сталіна, в якій, зокрема, пропонувалося звернути серйозну увагу на записку В. Балицького «про петлюрівську організацію на Україні, що має на меті здійснення саботажу хлібозаготівель та підготовку селянських повстань для відділення України від СРСР та відновлення в ній капіталізму».

У виданому невдовзі оперативному наказі по ГПУ УСРР № 2 від 13 лютого 1933 р. під грифом «цілком таємно» йшлося про те, що ударно-оперативна група ГПУ «розкрила контрреволюційне повстанське підпілля в Україні, яке охопило до 200 районів, близько 30 залізничних станцій та депо і низку пунктів прикордонної смуги». На цій підставі робився висновок про наявність єдиного, ретельно розробленого плану «організації збройного повстання в Україні до весни 1933 року з метою повалення радянської влади та встановлення капіталістичної держави, так званої “Української незалежної республіки”». Зазначимо з огляду на це, що чекістський прогноз щодо часу збройного повстання дивним чином збігається із часом, коли репресії і Голодомор в Україні сягнули свого апогею.

У світлі відомих нині фактів такі оцінки ситуації та висновки видаються, м'яко кажучи, перебільшенням. Тим часом аж ніяк не є перебільшенням страх сталінського керівництва втратити як владу, так і Україну.

Варто звернути увагу, що концептуально і накази, і записка перегукуються з відомим тепер листом Сталіна Кагановичу від 11 серпня 1932 р., в якому вождь наголошував: «Найголовніше зараз Україна», де справи надто погані і «по партійній лінії», і «по лінії радянській», і «по лінії ГПУ». І робив висновок: «Якщо не візьмемося нині за виправлення ситуації на Україні, Україну можемо втратити».

У пам'яті комуністичного керівництва не могли не закарбуватися події десятирічної давнини, коли вся Україна була охоплена селянськими повстаннями, викликаними її

окупацією радянською Росією, політикою воєнного комунізму та систематичними і масовими реквізиціями продовольства в українського селянина. У брошурі «Политический бандитизм на Украине (причины, формы и борьба с ним)», виданій на початку 20-х років Особливим відділом Київського військового округу, зазначалося: «Політичний бандитизм на Україні – явище невинне і не кримінальне. Він має глибоке історичне і економічне коріння, і боротися з ним лише збройними методами – це підкидати сухого хмизу до вогню. Протягом 1919–1920 рр. зі зброєю в руках проти нас виступало в Україні в різний час і в різних місцях понад мільйон повстанців. За цей час повстанцями і партизанами вбито сто сорок тисяч червоноармійців, комуністів і працівників правоохоронних органів і працівників продовольчих установ і загонів. За цей самий час органами ЧК і особливими відділами військових частин, лише за офіційними даними, розстріляно понад чотириста тисяч повстанців та їхніх помічників (“посібників”), і все-таки весною 1921 р. ми маємо нову хвилю повстань». В Україні в цей період проти комуністичного режиму розгорнулася справжня народна війна, зупинена не в останню чергу голодом, який у 1921–1922 рр. охопив значні частини української території.

Сталін, як ніхто інший, знав, відчував і передбачав можливий розвиток подій в Україні. Набутий історичний досвід підказував йому надійний засіб утримання її в покорі. Як слушно зауважив у цьому зв'язку С. Кульчицький, «щоб не втратити Україну, а з нею і своє місце в Кремлі, Сталіну треба було спочатку створити ситуацію масштабного голоду...».

Отже, український Голодомор став складником багатоголодової превентивної каральної операції, спрямованої проти української нації як такої, оскільки її відродження становило загрозу єдності і самому існуванню радянської імперії. У ході цієї операції за допомогою штучно організованого голоду було завдано нищівного удару по українському селянству з метою фізично знищити питому частину нації і, отже, підірвати її визвольний потенціал. Адже абсолютну більшість сільської людності становили українці, а абсолютну більшість українців – селяни. За всесоюзним переписом населення 1926 р. з 31,2 млн жителів України сільське населення становило

23,3 млн, тобто більше 81 %, а серед сільського населення українці становили 20,6 млн, тобто 87,6 %. На початку 1932 р. населення України становило 32,5 млн, з яких у сільській місцевості проживали 25,5 млн. Як і раніше, серед сільського населення українці становили переважну більшість, а у деяких сільських регіонах їхня чисельність перевищувала 90 %.

Досить часто твердять, що український Голодомор не мав винятково українського національного виміру, а отже, не є злочином геноциду, оскільки від голоду гинули не лише українці, а й представники національних меншин, які на той час жили в Україні.

Із цим твердженням перекується досить парадоксальна теза С. Кульчицького, яку він сформулював так: «Застосований Сталіним терор голодом в Україні і на Кубані був геноцидом українських громадян, а не українців». Він аргументує свою позицію тим, що: а) Сталін мав підстави побоюватися громадян УСРР; б) нікому – ні онукам громадян України, померлим від голоду, ні світовій громадськості – неможливо довести, що знищення українців відбувалося подібно до знищення вірменів в Османській імперії у 1915 р. чи євреїв у країнах Європи, окупованих нацистами.

З таким підходом не можна погодитися, оскільки він не відповідає критеріям Конвенції ООН 1948 р. і є хибним у своїй основі.

По-перше, відповідно до Конвенції ООН 1948 р. геноцидом вважаються злочинні дії з наміром знищити певну національну, етнічну, расову або релігійну групу, а не громадян. Тобто людей знищують саме через їхню належність до певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи, яка, власне, і є об'єктом злочину.

По-друге, населення Кубані, яка була частиною РРФСР, на три чверті складалося з українців, котрі були громадянами Російської Федерації, а не України.

По-третє, Сталін боявся не громадян України, він вбачав грізну небезпеку в українському національному відродженні та національно-визвольному русі, який міг охопити і Україну, і населену українцями Кубань. Тому й завдав превентивного удару, і цей удар був спрямований проти української

нації як такої. Саме через це українці в Україні і на Кубані стали жертвами його злочинних акцій, а не тому, що вони лише були або могли стати громадянами УСРР.

По-четверте, для юридичної характеристики природи українського Голодомору неадекватно вживати запозичений у Р. Конквеста термін «терор голодом», оскільки комуністична влада використовувала штучно організований голод не як інструмент залякування, а насамперед як знаряддя вбивства українців за їхню належність до української національної групи як такої.

По-п'яте, некоректно як протиставляти, так і ототожнювати український Голодомор із геноцидом вірмен та єврейським Голокостом, оскільки кожний конкретний злочин геноциду має лише йому притаманні зовнішні матеріальні особливості. З юридичного погляду, істотною є не тотожність чи подібність цих особливостей, а відповідність кожного з таких злочинів критеріям або типовим юридичним ознакам, визначеним Конвенцією ООН 1948 р. Доводити комусь подібність знищення українців, вірмен і євреїв під час національних трагедій кожної з цих національних груп непотрібно, оскільки такої подібності не існує і об'єктивно не може існувати. Натомість необхідно довести, що матеріальні параметри українського Голодомору відповідають правовим вимогам положень Конвенції ООН 1948 р.

Нетотожність українського Голодомору єврейському Голокосту не може бути підставою для заперечення геноцидного характеру української національної трагедії. Нацисти звозили євреїв з усієї Європи до таборів смерті і там знищували в газових камерах. Українців виморювали голодом на їхній споконвічній етнічній території. Зовнішні матеріальні параметри обох злочинів вочевидь нетотожні. Однак їхній юридичний вимір у світлі Конвенції ООН 1948 р. є однаковим. У зв'язку з викладеним слід визнати юридично некоректним і політично недоцільним застосування терміна «український Голокост» для означення масового замордування українців комуністами під час Голодомору 1932–1933 рр. (Ю. Мицик), а тим більше масових вбивств євреїв нацистами на території України у 1941–1942 рр під час Другої світової війни (С. Кульчицький).

Одна зі специфічних рис українського Голодомору зумовлена тим, що в перебігу історичного розвитку в деяких регіонах України відбулося вкраплення в тіло української нації національних меншин. Тому під час Голодомору, крім українців, справді гинули і представники національних меншин України. Вони також стали жертвами злочинних дій кремлівського керівництва. Але злочин геноциду було спрямовано не проти них, а проти української нації. Голодомор планувався і здійснювався як один з етапів спецоперації проти української нації як такої, оскільки саме вона, а не національні меншини, виступає суб'єктом державотворчого самовизначення і лише вона могла реалізувати право на самовизначення шляхом виходу з СРСР і утвердження незалежної держави.

Як питома частина української нації українські селяни, а не представники національних меншин, становили живильний ресурс і рушійну силу українських народних повстань та національно-визвольних рухів і відігравали в них чільну роль. Саме тому безпосереднім об'єктом Голодомору став найчисельніший складник української національної групи – українські селяни.

Той факт, що від українського Голодомору постраждали представники національних меншин України, аж ніяк не може слугувати підставою для заперечення його антиукраїнської спрямованості. Здійснюючи Голокост проти євреїв, нацисти одночасно знищували циган, поляків, білорусів, українців, представників інших націй, яких вони так само вважали расово неповноцінними і потенційними ворогами рейху. Про це свідчать трагедії Бабиного Яру й інших місць масового знищення євреїв. Але ж ніхто не заперечує, що Голокост є геноцидом єврейського народу.

Представники національних меншин України стали невинними і невинними жертвами українського Голодомору не тому, що були росіянами, євреями, поляками, німцями чи болгарами, а тому, що жили серед української нації, проти якої було спрямовано злочин. Вони немовби опинилися на лінії обстрілу, коли планували вбити конкретну особу, а постраждали й інші люди, що опинилися поблизу. Але ж нікому не спаде на думку заперечувати наявність злочину на тій підставі, що внаслідок його вчинення постраждали також особи, яких злочинець не мав наміру позбавляти життя.

Биокремлення українського виміру Голодомору не означає заперечення або ігнорування факту винищення штучним голодом представників національних меншин України. Про це свідчать розвідки українських дослідників Голодомору – зокрема О. Іванова, І. Іванькова, В. Марочка. Ретельне з'ясування долі національних меншин має стати неодмінним аспектом продовження офіційного розслідування всіх обставин Голодомору на території України.

З погляду міжнародного права масова загибель від голоду представників національних меншин України є злочином винищення і водночас обставиною, що обтяжує вину і підвищує рівень відповідальності організаторів українського Голодомору.

У світлі викладеного юридично некоректним є розширене тлумачення поняття «національна група» Є. Захаровим, який об'єктом злочину геноциду вважає «частину українського народу – сукупність жертв Голодомору та політичних репресій за період від листопада 1932 р. до серпня 1933 р., незалежно від етнічної, релігійної та інших ознак». Такий підхід, який суперечить вимогам Конвенції ООН 1948 р., частині 1 ст. 442 Кримінального кодексу України та постанові Апеляційного суду України від 13 січня 2010 р., він обґрунтовує посиланням на рішення Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди. Визначення «національної групи» цим Трибуналом Є. Захаров подає у такій редакції: «об'єднання людей, які мають стійкий правовий зв'язок, як то єдине громадянство та, відповідно, певні права і обов'язки». Він вказує, що текст цього визначення запозичено з монографії У. Шабаса (визнаного у світі авторитетного теоретика злочину геноциду) у тому вигляді, як воно процитовано в присвяченій українському Голодомору англомовній праці Р. Сербина*.

Суть сформульованого в рішенні МКТР від 2 вересня 1998 р. у справі *Akayesu* визначення «національна група»¹, яке Є. Захаров наводить у не зовсім точному перекладі, можна зрозуміти. Але головна вада його підходу полягає

* Див. виноску 6 на с. 9 брошури: Євген Захаров. Чи можна кваліфікувати Голодомор 1932–1933 років в Україні та на Кубані як геноцид? – Харків: Права людини, 2011.

¹ Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu, Case N ICTR-96-4, Judgement of 2 September 1998, para. 512.

в абсолютизації статусу цього визначення. Він навіть побіжно не згадує про негативну оцінку визначення МКТР У. Шабасом та аргументоване несприйняття ним у принципі будь-яких спроб будь-яким чином змінити чітко визначений у ст. II Конвенції ООН 1948 р. перелік людських груп, які є об'єктом геноциду¹. У. Шабас зазначає, що МКТР обґрунтував своє визначення національної групи, спираючись на авторитет Міжнародного Суду ООН шляхом використання його рішення у справі *Nottebohm* (1995). Однак предметом розгляду у цій справі, справедливо підкреслює він, було не визначення «національної групи» як об'єкта злочину геноциду, а встановлення «національності» особи в сенсі її громадянства, з'ясування формальних підстав надання громадянства та виявлення реальних зв'язків, що поєднують особу з державою її громадянства й, отже, створюють юридичне підґрунтя для здійснення державою дипломатичного захисту своїх громадян. З огляду на це У. Шабас зробив висновок, що «посилання Руандійського трибуналу на справу *Nottebohm* є дефектним»².

Цілком погоджуючись із цим висновком, слід наголосити, що визначення «національної групи» МКТР фігурувало в його рішенні лише по одній конкретній справі і було схвалене лише однією його палатою, а саме палатою № 1. По суті, це визначення доволіно розширювало вичерпний перелік груп, встановлений як ст. II Конвенції ООН 1948 р., так і ст. 2 Статуту МКТР. Визначення палати № 1 МКТР не було прийняте чи підтримане ні іншими палатами МКТР, ні МКТЮ, ні Міжнародним кримінальним судом, ні Міжнародним Судом ООН і тому не може розглядатися як прецедент і правове підґрунтя для ревізії Статуту МКТР, а тим більше Конвенції ООН 1948 р.

Вирішуючи справи про злочини геноциду, міжнародні суди не можуть не тлумачити Конвенцію ООН 1948 р. Але жоден з них, навіть Міжнародний Суд ООН, не має компетенції її змінювати, замінювати чи доповнювати. Це є винятковим правом лише держав – сторін Конвенції.

¹ William A. Schabas. *Genocide in International Law. The Crimes of Crimes.* – Cambridge University Press, 2000. – P. 103–114.

² *Ibid.* – P. 115.

Юридично дефектне у світлі положень Конвенції ООН 1948 р. визначення «національної групи» було сформульоване палатою спеціалізованого суду у рішенні по справі, порушеній проти громадянина Руанди Жан-Поля Акаесу. Однак під час розгляду цієї справи МКТР не оперував поняттям «національна група», а визнав Жан-Поля Акаесу винним у скоєнні злочину геноциду проти народності тутсі, яку було визначено як етнічну групу.

Отже, рішення палати № 1 Руандійського трибуналу жодним чином не стосується України. Тим більше, що сформульоване в ньому визначення поняття «національна група» суперечить положенням частини 1 ст. 442 Кримінального кодексу України, які відтворюють вичерпний перелік груп, визначений Конвенцією ООН 1948 р. У Науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України «національна група» визначена як «група людей, що історично склалась, яка характеризується спільністю мови, складу і культури, традицій і побуту». Таке визначення відповідає звичайному і звичному розумінню поняття національна група, яке існувало на момент укладення Конвенції і є усталеним та загально-визнаним.

У світлі викладеного слід зазначити, що у ухваленому Верховною Радою України 28 листопада 2006 р. Законі «Про Голодомор 1932–1933 р. в Україні» об'єктом геноциду визначено український народ, що формально суперечить вимогам як ст. II Конвенції ООН 1948 р., так і частині 1 ст. 442 Кримінального кодексу України, в яких міститься ідентичний перелік людських груп, що можуть бути об'єктом злочину геноциду. Зауважимо, що у проекті цього Закону Голодомор кваліфікувався як геноцид української нації. Під час його обговорення тодішній голова Верховної Ради О. Мороз запропонував замінити слово «нація» на слово «народ». Верховна Рада України погодилася з цією юридично безпідставною і провокативною поправкою, яка створила правову колізію і, по суті, спрямована на заперечення кваліфікації Голодомору як злочину геноциду.

Геноцидний характер українського Голодомору намагаються поставити під сумнів, спираючись і на той факт, що штучно організований голод спричинив загибель не лише

українців в Україні, а й росіян, казахів, татар, башкирів і ще багатьох в інших регіонах СРСР. Такий підхід лежить в основі концептуальної оцінки голоду 1932–1933 рр. російськими істориками та офіційними чинниками, а також деякими іншими дослідниками, наприклад, німцем С. Мерлем.

Суть позиції російської сторони коротко можна сформулювати так: оскільки голод 1932–1933 рр. на території Російської Федерації не вважається геноцидом, то і голод в Україні не може бути геноцидом. Така позиція є позбавленою елементарної логіки спробою нав'язати українській стороні і світовому співтовариству власне спотворене бачення подій в Україні. При тому, що переконливих документів і аргументів на користь ідентичності матеріальних ознак голоду в Росії і Голодомору в Україні вони не наводять. І причина тут одна – їх просто не існує.

Організуючи штучний голод, сталінський тоталітарний режим мав на меті часткове винищення: а) селян – як представників соціальної верстви, яка розглядалася як ворожа, – з тим, щоб упокорити їх та подолати їхній опір, і б) української національної групи як такої, оскільки її розвиток становив потенційну загрозу цілісності і самому існуванню комуністичної імперії та оскільки питому частину української нації складали селяни, які не сприймали політику комуністичної влади і чинили їй найбільший спротив.

Виокремлення українського Голодомору як злочину геноциду, яке спирається на ґрунтовну фактологічну базу, аж ніяк не є запереченням злочинного характеру дій комуністичної влади, що спричинили масову загибель селян інших національностей на території РСФРР. Не виключено, що злочинні дії, вчинені в той час проти казахів, татар та башкирів, також були актами геноциду. Підтвердити чи спростувати це можуть спеціальні дослідження та офіційні розслідування в Казахстані, Татарстані чи Башкортостані.

У цьому зв'язку постає питання: чи міг комуністичний тоталітарний режим вчинити злочин геноциду, жертвами якого б стали російські селяни? Відповідь може бути одна – ні. У своїй переважній більшості російські селяни були етнічними росіянами, так само як українські селяни були етнічними українцями. І ті, й інші належали до національних груп,

однак їх позиціонування і роль як у Російській, так і в Радянській імперіях були різними.

Російська нація, питомим складником якої було російське селянство, являла собою системоутворюючу основу обох імперій. Її націоналізмові, як офіційному ідеологічному знаряддю розбудови імперії білої та – прихованої машкарою інтернаціоналізму – імперії червоної, були притаманні ідеї месіанізму, величчї, експансіонізму та імперської єдності, а не сепаратизму. Російське селянство як питомий складник російської нації за визначенням не могло стати об'єктом злочину геноциду, адже його спротив більшовицькому режимові не крив у собі загрози політичного сепаратизму і не пов'язувався владою з можливістю виходу Росії зі складу СРСР.

Українську націю владні кола обох імперій завжди розглядали як системоруїнівний чинник. Русійною силою українського націоналізму як ідеологічного знаряддя побудови незалежної України була ідея виділення зі складу імперії та створення Української самостійної соборної держави.

Національна самобутність українського селянина у поєднанні з його антибільшовизмом були підґрунтям українського сепаратизму і становили загрозу єдності та самому існуванню СРСР. Саме тому об'єктом злочину геноциду стала українська нація, для послаблення якої комуністичний тоталітарний режим здійснив геноцидне знищення українського селянства як питомої частини нації та джерела її духовної і матеріальної сили.

Вибіркову антиукраїнську спрямованість Голодомору підтверджують, зокрема, і такі факти.

Загальносоюзні нормативні акти, спрямовані проти селян, виконувалися на теренах усієї Країни Рад з допомогою практично однакових методів, проте масштаби, цілеспрямованість і, відповідно, наслідки їх застосування в окремих регіонах були різними. З найбільшою ретельністю і жорстокістю їх виконували в Україні і на Кубані.

Найактивніші фази вилучення зерна в українських селян супроводжувались істеричними антиукраїнськими кампаніями в загальносоюзній пресі.

Серед ухвалених кремлівським керівництвом нормативних актів, які застосовувалися щодо територій усіх союзних республік, існувала ціла низка згаданих вище та інших

специфічно «українських», а точніше антиукраїнських постанов, директив, інструкцій тощо, виконання яких створювало умови, абсолютно несумісні з життям і розраховані на фізичне знищення українців у сільській місцевості.

Найжорстокіші репресивні заходи, які спричинили штучний голод, режим застосував в Україні і на Кубані, яка входила до складу РРФСР, але за мовою, традиціями і культурою була в той час українською. За переписом населення 1926 р. на Кубані проживав 1 млн 412 тис. українців, що становило 75 % її населення. А в цілому на Північному Кавказі налічувалися 3 млн 107 тис. українців.

Уповноваженим з питань забезпечення хлібозаготівель в Україні і на Північному Кавказі було призначено Кагановича, найвідданішого соратника Сталіна. Саме Каганович запровадив режим «чорних дошок» як додатковий метод покарання селян Кубані й України, в яких примусово вилучалися всі запаси зерна та всі інші продукти харчування.

У союзних постановах, листуванні і виступах кремлівського керівництва поряд з Україною часто виокремлюється Кубань – як регіон, якому слід приділити особливу увагу. Про це, наприклад, свідчать постанови Політбюро ЦК ВКП(б) від 1 листопада 1932 р. та бюро Північнокавказького крайкому від 4 листопада 1932 р., листування Сталіна з Кагановичем, виступи останнього під час поїздки до Північного Кавказу.

Російський дослідник голоду 1932–1933 рр. І. Зеленін визнає, що дії комісії ЦК ВКП(б) у справах хлібозаготівель у Поволжі, яку очолював Постишев, мали «дещо інший характер порівняно з тим, що здійснювали Каганович і Молотов на Північному Кавказі і Україні». Він небезпідставно вважає, що селяни Нижньої Волги постраждали від голоду меншою мірою, ніж сільське населення України і Північного Кавказу.

В. Кондрашин зазначає, що в 1932 р. дестабілізацію ситуації в Північно-Кавказькому краї спричинив «український чинник» – оголошення там планів хлібозаготівель викликало паніку серед селян Кубані і Дону, оскільки вони знали про голод в Україні і відчували загрозу голоду, аналогічного тому, що вже охопив Україну. Цілком очевидно, що паніка охопила цей край через те, що населений він був переважно

українцями, які знали про події в Україні, але В. Кондрашин про це не згадує.

Питання хлібозаготівель в Україні і на Північному Кавказі сталінський тоталітарний режим пов'язував безпосередньо з питаннями українізації, свідченням чого є постанова ЦК ВКП(б) та РНК СРСР від 14 грудня 1932 р. «Про хлібозаготівлю на Україні, Північному Кавказі та в Західній області». Незважаючи на те, що у назві постанови фігурувала Західна (нині Смоленська) область Російської Федерації, їй присвячено лише короткий абзац, положення якого зобов'язували керівництво області завершити заготівлі зерна до 1 січня, а льону до 1 лютого 1933 р. і в якому немає жодних приписів про репресії проти російських селян.

Майже вся постанова адресувалася партійним, радянським і каральним органам України та Північного Кавказу і вимагала від них застосування щодо українських селян широкого діапазону репресивних заходів. Найпромовистішими були досить розгорнуті пункти 4, 6 і 7 постанови, в яких українське керівництво жорстко критикувалося за хибне здійснення національної політики, а північнокавказьке – за небільшовицьку українізацію, що полегшувало буржуазно-націоналістичним елементам, зокрема петлюрівцям та учасникам Кубанської Ради (аналог Центральної Ради), «створення своїх легальних прикриттів, своїх контрреволюційних осередків і організацій».

Постанова містила припис ЦК КП(б)У та РНК України «вигнати петлюрівські та інші буржуазно-націоналістичні елементи з партійних і радянських організацій» і зобов'язувала Північнокавказький крайком і крайвиконком:

- виселити в найстисліші терміни до північних областей СРСР зі станиці Полтавської (Північний Кавказ) як найбільш контрреволюційної усіх жителів за винятком справді відданих радвладі колгоспників та одноосібників і заселити цю станицю колгоспниками-червоноармійцями;
- негайно перевести на Північному Кавказі діловодство радянських і кооперативних органів «українізованих» районів, а також видання усіх газет і журналів з української на російську мову, більш зрозумілу для кубанців; підготувати і до осені перевести викладання в школах на російську мову.

Згадка у постанові про Західну область, на думку багатьох дослідників, зокрема, В. Лозицького, була покликана замаскувати її антиукраїнський характер. Проте зміст цієї постанови, яка була виконана найретельнішим і найжорстокішим чином, є переконливим підтвердженням здійснення репресивних заходів проти селян України та Північного Кавказу як представників української національної групи.

Особливістю українського Голодомору є ураженість голодом абсолютної більшості сільських населених пунктів у всіх адміністративно-територіальних одиницях України (7 областей та Молдавська АСРР) з населенням у 22,4 млн осіб, тоді як на селі за даними на 1 січня 1930 р. мешкало 24,7 млн осіб (В. Марочко, В. Теліщак).

Порівняно з іншими регіонами СРСР смертність в Україні і на Кубані була набагато більшою і перевищувала природну залежно від регіону у 5-14 разів. При цьому надвисока смертність спостерігалась у сільській місцевості, заселеній переважно українцями (С. Кульчицький). Це зумовлено застосуванням особливо жорстоких і масштабних примусових вилучень продовольства саме в українців.

З припиненням Голодомору в другій половині 1933 р., відповідно до постанов Політбюро ЦК ВКП(б) і РНК СРСР, було утворено Всесоюзний комітет з переселення. Згідно з його рішеннями було визначено 42 райони Одеської, Дніпропетровської, Донецької та Харківської областей, куди на місце виморених голодом українців організовано переселяли людинність із Росії та Білорусії. Під час першого етапу цієї операції до України протягом кінця 1933 – початку 1934 рр. було переселено 21 тис. 856 господарств, до яких належали 117,1 тис. людей. До 1937 р. у згадані області України було переселено 221,5 тис. осіб. Вимерлі українські села заселялися переважно росіянами, білорусами, а також євреями і німцями, хоча в Союзі РСР за межами України проживало кілька мільйонів українців.

Тогочасні повідомлення іноземних кореспондентів та закриті звіти посольств і консульств, акредитованих у СРСР, сконцентровані головним чином на голоді в Україні і Північному Кавказі. При цьому як у кореспонденціях, так і в аналітичних висновках дипломатичних звітів даються оцінки

людських втрат і наголошується, що голод в Україні було сплановано з метою приборкання та знищення української нації.

Так, в аналітичному звіті «Голод і українське питання», підготовленому у травні 1933 р. Королівським консулом Італії в Харкові С. Граденіго, зазначалося, що політика московського уряду «має на меті за кілька місяців ліквідувати українську проблему, пожертвувавши 10 чи 15 мільйонів душ. І ця цифра не повинна здаватися перебільшеною. Гадаю, що її вже, мабуть, досягнуто і буде перевищено... З цього я роблю висновок: теперішня катастрофа спричинить колонізацію України переважно російським населенням. Це змінить її етнографічну природу. Можливо, в дуже близькому майбутньому не доведеться більше говорити ні про Україну, ні про український народ, а отже, не буде й української проблеми, оскільки Україна фактично стане частиною Росії».

У політичному звіті Консульства Німеччини в Києві від 15 січня 1934 р. зазначалося: «Стан українського питання цього року можна оцінити також лише в контексті масового голоду. Через цю катастрофу, відповідальною за яку народ вважає московську політику, давня прірва між українцями – поборниками самостійності та московським централізмом, природно, поглибилася. Прикметною для настроїв населення є досить поширена думка, що радянський уряд навмисне посилював голод, щоб примусити українців упасти навколішки». Варто також процитувати документ «Чи є Україна українською», складений у травні 1936 р. анонімним автором після кількатижневої поїздки Україною. У цьому документі, який зберігається в архіві німецького МЗС, зокрема, констатується:

«Українська Україна була знищена. Від понад 30 млн її населення, за приблизними підрахунками, п'ята частина, тобто 6 мільйонів людей, померли голодною смертю. Нині народ настільки слабкий, що не зможе встояти перед останнім ударом московського централізму...

У майбутньому ретельне історичне дослідження, можливо, встановить, що волю українського народу протягом жахливих 1932–1933 років було зломлено. Щонайменше на десятки років, а може й назавжди».

На щастя, найпохмуріші песимістичні прогнози не виправдались, але їхнє підґрунття і зміст переконливо свідчать про розуміння того, що об'єктом злочинної геноцидної поведінки кремлівського керівництва була українська нація як така.

КІЛЬКІСТЬ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНУ І ДЕМОГРАФІЧНІ ВТРАТИ УКРАЇНИ

Точної цифри жертв Голодомору не існує, і встановити її навряд чи практично можливо. У прагненні приховати масштаби злочину і його згубні наслідки кремлівське керівництво заборонило органам запису актів громадянського стану, органам обліку природного руху населення та медичним закладам фіксувати справжню причину смерті, а коли у 1933 р. голод сягнув апогею, померлих ховали на подвір'ях селян та у братських могилах без будь-якої реєстрації взагалі. Як зазначає С. Кульчицький, у цей час роботу державних органів у сільській місцевості було порушено, а подекуди – зовсім паралізовано. У 1934 р. органи обліку народонаселення і відповідну архівну службу підпорядкували НКВС СРСР. Вільний доступ до демографічної інформації було припинено.

Незважаючи на заперечення комуністичною владою самого факту голоду і приховування демографічної інформації, масштаби демографічної катастрофи в Україні не могли не привернути увагу іноземних журналістів, дипломатів і фахівців, які в той час працювали в СРСР.

Перші емпіричні оцінки числа жертв Голодомору почали з'являтися у західній пресі у його розпал. На відміну від повідомлень журналістів, оцінки дипломатів були закритими і стали відомі значно пізніше. Аналіз тогочасних кореспонденцій і дипломатичних звітів свідчить про наявність великих розбіжностей в оцінці кількості жертв злочину. Вони коливались у діапазоні між 15 млн і 1 млн. На підставі цих оцінок можна зробити лише висновок, що жертвами організованого комуністичним режимом Голодомору стали мільйони людей як в Україні, так і поза її межами, і що найбільших втрат зазнала Україна.

Поряд з емпіричними оцінками числа жертв Голодомору існує багато експертних оцінок, зроблених у 40–50-х роках численними дослідниками за допомогою різних методів. Джерельною базою цих оцінок були всесоюзні переписи населення 1926 р. і 1939 р., оскільки результати всесоюзного перепису 1937 р. були визнані радянським керівництвом дефектними, а їх опублікування заборонено. Відповідно до експертних оцінок, зроблених до розсекречення радянської демографічної статистики, верхня межа втрат знижувалася з 15 млн до 7,5 млн, а нижня підвищувалася з 1 млн до 2,5 млн.

Після відкриття наприкінці 80-х років доступу до закритих раніше радянських архівів відбулося подальше звуження меж загального числа жертв Голодомору в Україні. Оцінки дослідників почали коливатися в діапазоні від 5,2 млн до 2,6 млн замордованих голодом.

І нині питання визначення числа жертв Голодомору залишається дискусійним. Як і раніше, дослідники одержують неоднозначні результати навіть у рамках виконання одного проекту.

Свідченням цього є представлена у 2008 р. науково-аналітична доповідь Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України «Демографічна катастрофа в Україні внаслідок Голодомору 1932–1933 років: складові, масштаби, наслідки». Доповідь фіксує дещо суперечливі оцінки кількісних параметрів людських втрат України. Так, на с. 76 доповіді зазначено, що сукупні демографічні втрати становлять 5,5–5,6 млн людей, а розміри людських втрат від надсмертності коливаються у межах не більше 3,4–3,5 млн. На с. 78 загальні втрати визначені цифрою 5,4 млн з викремленням втрат у сільській місцевості – 5,1 млн. На с. 82 загальні втрати України у 1932 р. визначені у 795 000, а у 1933 р. – 3,5 млн, тобто сумарно 4 млн 295 тис., а на с. 84 підсумовується, що демографічні втрати України внаслідок Голодомору 1932–1933 рр. оцінюються у 4,5 млн осіб – 3,4 млн втрачено через підвищену смертність, а 1,1 млн через зниження народжуваності. При цьому тут само вказано, що кумулятивні демографічні втрати становлять близько 6 млн осіб.

Неоднозначність в оцінках людських втрат від Голодомору пояснюється не стільки застосуванням дослідниками різних методів обчислення демографічної статистики, скільки ненадійністю використовуваних ними базових даних. Навіть якщо розрахунки зроблені за всіма правилами демографічної науки, але ґрунтуються на статистиці переписів 1937 і 1939 років, їхні результати навряд чи можна вважати цілком достовірними. Адже відомо, що якість обох переписів є сумнівною. Особливо сумнівною є статистика перепису 1937 р. Як зазначає С. Кульчицький, по Україні було зареєстровано від третини до половини смертних випадків, смерть від голоду не виокремлювалася, а від березня до серпня 1933 р. реальна смертність (у тому числі природна) у 2-3 рази перевищувала зазначену в документах статистичного обліку. Книги реєстрації смертей за 1933 р. і 1932 р., починаючи з листопада, були вилучені із сільрад і передані до секретних частин райвиконкомів. У матеріалах розслідування СБУ кримінальної справи № 475 за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 рр. було задокументовано наявність в архівах лише 3186 таких книг. Вочевидь більшість з них було або знищено, або втрачено під час Другої світової війни.

У документах переписів не зафіксовано належним чином облік поточного руху населення. Про абсурдність статистики, зафіксованої в обох переписах, свідчить той факт, що згідно з їх даними з 1926 р. по 1937 р. населення України зменшилося всього на 538 639, а з 1926 р. по 1939 р. більше як на 3 млн.

Під час розслідування СБУ кримінальної справи № 475 за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 рр. Інститутом демографії та соціальних досліджень було проведено суцільну науково-дослідну експертизу, яка дала такі результати: прямі втрати населення України в тогочасних межах УСРР унаслідок Голодомору становлять 3 млн 941 тис. осіб (у селах – 3 млн 666 тис. (93 %), в містах – 275 тис. (7 %), а непрямі втрати (дефіцит народжень) дорівнюють 1 млн 122 тис. осіб (у селах – 762 тис., у містах – 360 тис.). Серед убитих голодом 3 млн 597 тис. (91,2 %) – українці, 345 тис. (8,8 %) – представники національних меншин.

У зв'язку з цим слід зазначити, що в офіційному листі Управління народногосподарського обліку Держплану УСРР від 22 квітня 1935 р., адресованому С. Косіору та П. Постишеву, зазначалося, що республіка на початку 1934 р. недорахувала 4 млн 179 тис. сільського населення.

За таких обставин сучасні експертні оцінки не можуть беззастережно бути безальтернативною заміною оцінок, фахово виконаних у минулому, а також деяких перших емпіричних оцінок Голодомору сучасниками, особливо тими, які тривалий час жили в Україні, відвідували її сільські регіони і мали конфіденційний доступ до носіїв необхідної інформації.

З огляду на неординарність ситуації варто розробити нові підходи як до корекції сфальсифікованої демографічної статистики, так і до використання раніше зроблених експертних та емпіричних оцінок. Згармонізованість таких підходів сприятиме одержанню надійніших результатів.

Труднощі у підрахунках загальної кількості замордованих голодом людей іноді використовуються для того, щоб кинути тінь сумніву на нашу національну трагедію і заперечити її геноцидний характер. Як зазначалося раніше, ключовим для кваліфікації злочинної поведінки злочином геноциду є не кількість убитих людей, а намір знищити певну групу як таку через повну або часткову ліквідацію її членів. Кількість жертв не є юридичною ознакою геноциду, а лише однією з обставин злочину. З'ясування цієї обставини є лише допоміжним засобом доведення наміру часткового або цілковитого знищення певної групи як такої, а також вирішення питання про ступінь тяжкості вчиненого злочину і призначення відповідного покарання. За спрямованості злочину проти групи як такої вбивство будь-якої кількості її членів є злочином геноциду.

Навіть якщо б під час Голодомору загинуло не кілька мільйонів українців, а на порядок менше, це не змінило б геноцидного характеру цього злочину. Численні підрахунки, зокрема ті, результати яких вказують на мінімальну кількість жертв Голодомору, свідчать, що вбито мільйони. Точне число мільйонів – 3, 5, 7 або 10 – з правового погляду не має принципового значення. Тому в плані кваліфікації Голодомору злочином геноциду будь-які політичні маніпуляції цифрами,

пов'язаними з кількістю жертв, як у бік їхнього зменшення, так і збільшення, є безпредметними. У моральному плані такі дії – спекулятивні і блюзнірські.

МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ ГОЛОДОМОРУ: ЙОГО ОРГАНІЗАТОРИ, ВИКОНАВЦІ ТА СПІВУЧАСНИКИ

У здійсненні українського Голодомору були задіяні всі елементи партійно-радянської системи, які були складниками тоталітарної партійної держави (Грей-Дорсі), або держави-комуни (С. Кульчицький). Особливість цієї держави полягала в тому, що конституційні органи державної влади і управління – як у центрі, так і на місцях – були підпорядковані більшовицькій партії, яка невдовзі після жовтневого перевороту 1917 р. практично залишилася єдиною партією в країні (а на початку 20-х років – фактично) і з утворенням Союзу РСР стала називатися Всесоюзною комуністичною партією більшовиків – ВКП(б).

Очолювало ВКП(б) Політичне бюро, яке складалося з визначеної кількості партійних лідерів і якому належала реальна влада в СРСР. Після того як у внутрішньопартійній боротьбі Сталін утвердився як одноосібний лідер і привласнив диктаторські повноваження, найвпливовішими членами Політбюро, починаючи з 20-х років, стали його прибічники – Каганович, Молотов, Мікоян, Калінін та ін. Ухвалені Політбюро рішення втілювались у закони або постанови конституційних органів влади, а з найважливіших питань – у спільні постанови ЦК ВКП(б) та РНК СРСР.

На початку 30-х років Союз РСР, який відповідно до Конституції 1924 р. був федеративною державою із досить широкими повноваженнями її суб'єктів, фактично перетворився у надцентралізовану партійну тоталітарну державу, керовану Сталіним та його оточенням. Легітимація диктатури комуністичної верхівки, ідеологічним прикриттям для якої слугували демагогічні гасла, відбувалася за допомогою нормативних актів союзних і республіканських органів влади. Нерідко ці акти мали грифи «цілком таємно» і не підлягали розголосу. Партійні рішення і відповідні постанови державних органів з особливо важливих питань ухвалювались

Сталінін та його найближчим оточенням без формального обговорення навіть на Політбюро, не фіксувались у формальних документах, але були інструкцією до дії для всієї вертикалі партійної диктатури «от Москви до самых до окраин».

Складовою ВКП(б) була позбавлена самостійності українська компартія – КП(б)У, яку союзне парткерівництво використовувало як знаряддя для утримання України в своїй силевій орбіті. З цією метою ухвалювані в центрі партійні рішення, закони та постанови дублювалися в Україні відповідними актами ЦК КП(б)У, Політбюро ЦК КП(б)У, РНК УСРР та ВУЦВК.

У планах приборкання України важлива роль відводилася ГПУ УСРР – таку назву з 1922 р. дістала ВУЧК.

У 30-ті роки тандем КП(б)У–ГПУ ні за національним складом свого керівництва, ні за спрямуванням своєї діяльності не був українським, діяв під жорстким контролем Кремля і використовувався як слухняне знаряддя реалізації антиукраїнської політики центру.

Чільну роль у механізмі здійснення Голодомору в Україні відіграло кремлівське керівництво, яке було його ідеологом, замовником і організатором. Виконавцем і співучасником здійснення Голодомору було партійне і радянське керівництво України.

У здійсненні злочину були активно задіяні органи радянської юстиції, суду і прокуратури, спецслужби, збройні підрозділи органів внутрішніх справ, ГПУ, Червоної армії та прикордонних військ.

Низова ланка виконавців – керівники місцевих організацій КП(б)У та місцевих органів радянської влади, які залучали до злочинних акцій із вилучення в селян продовольства місцевих активістів із числа членів комітетів незаможних селян, сільських партійних і комсомольських осередків.

Ідеологом, замовником і організатором Голодомору в Україні був Сталін, який відігравав керівну і ключову роль у плануванні злочину, формуванні механізму його здійснення і контролі за його здійсненням. Як генеральний секретар ЦК ВКП(б), диктаторській волі якого підкорялося Політбюро, Сталін був ініціатором усіх принципових партійних рішень щодо організації Голодомору в Україні.

Спеціалізованими елементами центрального механізму здійснення Голодомору в Україні та на Північному Кавказі стали надзвичайні хлібозаготівельні комісії, створені за рішеннями Політбюро ЦК ВКП(б). На чолі комісій стояли особи з найближчого оточення Сталіна.

Головою Комісії для України було призначено В. Молотова, члена Політбюро ЦК ВКП(б), голову РНК СРСР. Головою Комісії для Північного Кавказу став Л. Каганович, член Політбюро, секретар та завідувач сільгоспвідділу ЦК ВКП(б). У роботі комісії Молотова, склад якої не було визначено, фактично брав участь Каганович, який походив з України, знав українські реалії і в 1925–1928 рр. був генеральним секретарем ЦК КП(б)У.

Поряд із Кагановичем спеціальні функції в Україні виконував Постишев. Їм обом, відповідно до постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про хлібозаготівлі на Україні» від 19 грудня 1932 р., було доручено разом із республіканським керівництвом вжити всіх необхідних організаційних та адміністративних заходів для виконання планів хлібозаготівель. З цією метою Каганович і Постишев перебували в Україні з 20 по 29 грудня 1932 р.

З січня 1933 р. Постишева було призначено другим секретарем ЦК КП(б)У і першим секретарем Харківського обкому КП(б)У (водночас до лютого 1934 р. він залишався секретарем ЦК ВКП(б)). Будучи наближеною до Сталіна особою, він фактично контролював першого секретаря КП(б)У Косіора, який втратив довіру вождя. Забезпечуючи виконання планів хлібозаготівель, а фактично організовуючи Голодомор, Постишев відіграв вирішальну роль у придушенні національного ухилу в КП(б)У.

Важлива роль у механізмі здійснення Голодомору відводилась каральним органам, які діяли як органи Кремля. Рішенням Політбюро ЦК ВКП(б) від 24 листопада 1932 р. заступника голови ОГПУ Балицького було призначено особливим уповноваженим ОГПУ в Україні. На початку грудня 1932 р. він прибув до Харкова і невдовзі обійняв також посаду голови ГПУ УСРР, яку до нього займав С. Реденс – свояк Сталіна.

До республіканського ядра організаторів Голодомору входили перший секретар ЦК КП(б)У С. Косіор, голова РНК

УСРР В. Чубар, голова ВУЦВК Г. Петровський, а також перші секретарі обкомів КП(б)У – зокрема М. Хатаєвич, Є. Вегер, Р. Терехов, В. Строганов, М. Майоров, С. Саркісов, Н. Алексеєв. Ці посадовці забезпечували здійснення Голодомору керівництвом нижчих рівнів. При цьому перші особи республіканського керівництва були інкорпоровані також до вищих союзних партійних органів. С. Косіор був членом Політбюро ЦК ВКП(б) – з 1930 р.; В. Чубар – кандидатом у члени Політбюро ЦК ВКП(б) у 1926–1935 рр.; Г. Петровський – членом ЦК ВКП(б) у 1921–1939 рр., кандидатом у члени Політбюро ЦК ВКП(б).

Така конструкція вищого рівня механізму здійснення Голодомору давала змогу ефективно контролювати дії республіканських лідерів і забезпечувати беззастережне виконання ними волі кремлівського керівництва.

Голодомор було вчинено злочинною групою з чітко побудованою ієрархічною вертикаллю керівництва та координації злочинної діяльності. Вона являла собою стійке об'єднання осіб, які належали до найвищого ешелону «партійної держави» і які свідомо використовували її як інструмент залучення широкого кола інших осіб для участі в злочинній діяльності.

Особливістю побудови злочинного угруповання, що здійснювало Голодомор, є його промовиста багатоетнічність. Головні ролі в ідеологічному забезпеченні, плануванні, організації і здійсненні злочину належали неукраїнській інтернаціональній команді, яка складалася зі Сталіна, Кагановича, Молотова, Мікояна, Постішева, Косіора, Балицького, Хатаєвича, Вегера, Терехова, Реденса та ін.

Очолюване В. Балицьким каральне відомство складалося переважно з неукраїнців, а в його керівному складі етнічних українців не було зовсім.

Проте активними учасниками злочину були й етнічні українці, зокрема ті, які належали до керівного прошарку республіканського рівня, але вони не відігравали ключової ролі в ухваленні та реалізації рішень – В. Чубар, Г. Петровський та ін., а також численні виконавці злочину на місцях, які були пособниками у його вчиненні.

Низову ланку виконавців злочинних дій у переважній більшості складали, як правило, вихідці з найбільш вивірених верств,

які сприйняли ідеї більшовизму і свідомо підтримували комуністичну владу в реалізації планів побудови «світлого майбутнього». Водночас місцева влада свідомо використовувала як знаряддя злочину декласованих сільських люмпенів. Підґрунтям їхньої злочинної поведінки було почуття заздрості і помсти односельцям, яких вони вважали багатіями, та бажання вижити за рахунок грабунку інших. Адже частину конфіскованих у селян продуктів харчування і майна влада дозволяла розподіляти між учасниками обшуків.

Писати про це доводиться не лише заради історичної правди та відтворення характерних особливостей і ознак злочину, а й, не в останню чергу, тому, що окремі дослідники, політики і політологи з огляду на багатоетнічний склад суб'єктів злочину і, зокрема, участь у його вчиненні етнічних українців, вважають за неможливе кваліфікувати український Голодомор як злочин геноциду.

Такий підхід є юридично неспроможним. Національне кримінальне законодавство і міжнародне кримінальне право не обумовлюють кваліфікацію жодного злочину національною належністю злочинця. Злочин геноциду не є, не може і не повинен бути винятком із цього фундаментального правила.

Конвенція ООН 1948 р. не дає жодних підстав пов'язувати кваліфікацію конкретних випадків геноциду з національністю осіб, які брали участь у його здійсненні. Її стаття IV лише передбачає: «Особи, що здійснюють геноцид або будь-які інші з перелічених у ст. III діянь, підлягають покаранню незалежно від того, чи є вони відповідальними за конституцією правителями, посадовими чи приватними особами».

Тож етнічний склад учасників злочину геноциду не є його юридичною ознакою, а отже, не впливає на кваліфікацію конкретних протиправних діянь як злочину геноциду. Тим більше це стосується українського Голодомору, який планували й організовували неукраїнці.

Аморальність і спекулятивність таких методів заперечення геноцидного характеру Голодомору в Україні полягає в навмисному спотворенні однозначних і чітких положень Конвенції ООН 1948 р. та у використанні трагічних обставин злочину для його невизнання, що рівнозначно його виправданню.

Питання відповідальності за вчинення Голодомору ТА ПОДОЛАННЯ ЙОГО НАСЛІДКІВ

Кваліфікація Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду пов'язана з питанням відповідальності за вчинення цього страхотливого злочину. З погляду права така відповідальність лягає на СРСР як «партійну державу», а також на всіх осіб, які брали участь в організації і здійсненні злочину, незалежно від їхніх посад, соціального статусу та етнічної належності.

«Партійна держава» припинила своє існування після дезінтеграції СРСР. Її правонаступниками стали всі колишні союзні республіки, а Російська Федерація, всупереч міжнародному праву, проголосила себе державою – продовжувачкою СРСР. Україна неодноразово заявляла, що не пов'яже визнання Голодомору геноцидом з міжнародно-правовою відповідальністю Російської Федерації і не висуватиме до неї жодних претензій. Однак це не заперечує права фізичних осіб – нащадків жертв Голодомору висувати претензії до РФ як до держави, яка вважає себе продовжувачкою СРСР. Звичайно, у практичному плані реалізація цього права є проблематичною.

Моторошні обставини злочину внеможлиблюють установлення як точної кількості спричинених голодом смертей невинних людей, так і вичерпного поіменного списку жертв. Нині надзвичайно складно знайти людей, які могли б свідчити в конкретних справах. Нарешті, слід зважати і на наявність юрисдикційних труднощів, пов'язаних із тим, що складником тоталітарної «партійної держави» – СРСР – формально-юридично була й УСРР, а відтак виконавцями злочину на республіканському рівні були посадові особи УСРР, які в багатьох випадках діяли самостійно й відповідно до республіканських нормативних актів.

Набагато легше встановити відповідальність головних організаторів і виконавців злочину як на союзному, так і на республіканському рівнях. Однак покарання їх є неможливим, оскільки вони, зокрема Сталін, Каганович, Молотов, померли своєю смертю, а значно більша частина його організаторів і виконавців, зокрема Косіор, Чубар, Постишев, Балицький, Реденс, Хатаєвич, а також керівники всіх обкомів КП(б)У були

знищені в ході подальших сталінських репресій. Парадоксальний історичний факт: злочинці зазнали кари, але не були покарані за участь у здійсненні Голодомору.

Слід особливо наголосити, що багатоетнічний склад ідеологів, організаторів, співучасників, виконавців і пособників злочину як специфічна матеріальна ознака українського Голодомору не є і не може бути підставою для звинувачень відповідних націй – грузинської, російської, єврейської, польської, латиської чи будь-якої іншої – у причетності до його здійснення.

У політичному плані відповідальним за Голодомор-геноцид в Україні і винищення селян голодом в інших регіонах СРСР є ленінсько-сталінський комуністичний режим. Саме тому геноцидний характер Голодомору в Україні, а часто взагалі сам факт голоду в колишньому СРСР намагаються заперечити представники або симпатички КПУ, яка є ідейною спадкоємицею ВКП(б)–КПРС.

На позиції активної протидії міжнародному визнанню Голодомору в Україні як злочину геноциду стоять офіційні чинники Російської Федерації. І це не дивно, адже головного організатора злочину – Сталіна – владна російська верхівка вважає «сильним політиком» і «успішним менеджером». Але дивним і незрозумілим є те, що визнання Голодомору геноцидом офіційні речники російського МЗС розглядають як образу пам'яті жертв голоду в інших регіонах колишнього СРСР. Кваліфікація українського Голодомору як злочину геноциду не є і не може бути запереченням злочинного характеру дій сталінського режиму проти селян Росії, Білорусії, Казахстану, Башкирії та ін. Україна не виступає ні проти вшанування пам'яті жертв сталінського режиму в колишньому СРСР (зокрема і виморених голодом людей), ні проти засудження злочинів сталінізму. Тому насправді наругою над пам'яттю жертв злочинів комуністичного режиму є не позиція України, а глорифікація керманича цього режиму в Росії.

Істерична реакція російського політичного істеблiшменту на історичну правду про український Голодомор пояснюється тим, що виявлення справжньої природи цього злочину, його причин і наслідків підриває позиції антиукраїнських сил як в Україні, так і поза її межами та кличе до дій,

спрямованих на зміцнення національної державності, розбудову демократичних інститутів України, продовження її руху шляхом інтеграції до європейських і євроатлантичних структур.

У значній своїй більшості російський владний і політичний істеблїщмент і надалі розглядає Україну як частину Росії, що має з нею спільну долю і спільну історію. Звідси спроби керівництва Росії нав'язати Україні та світовій спільноті своє бачення української історії. Заперечення права України на свою власну історію є прихованою формою заперечення її права на незалежне існування.

Нині є очевидним, що саме втрата Україною незалежної державності і панування в ній влади, ворожої українській нації та підпорядкованої кремлівському керівництву, стали передумовою і глибинним підґрунтям Голодомору. Його політичні причини і згубні наслідки промовисто попереджають про смертельну небезпеку для української нації неоімперських планів створення «Русского мира» та відновлення «великой единой России», відповідно до яких Україна має знову стати її складовою частиною. У новітніх стратегіях розбудови російської неоімперії відверто висувається гасло: «Росії потрібна не проросійська Україна, а російська Україна». Гіпотетично існують принаймні три можливості реалізації таких стратегій: 1) **шляхом геноциду** української національної групи як такої, 2) **шляхом лінгвоциду**, тобто знищення мови української нації як її засадничої і визначальної ознаки, що є рівнозначним остаточному і повному знищенню нації як такої, 3) **за допомогою кумулятивного застосування цих інструментів націєвбивства**.

Варто пам'ятати в цьому зв'язку, що, за винятком дуже коротких періодів, уся історія царської і радянської імперій є історією постійної війни на знищення української мови. Під час Голодомору було припинено українізацію і започатковано наступ проти українського відродження й української мови.

Такий наступ триває і після відновлення незалежності України, але тепер у нових, масштабніших, небезпечніших і підступніших формах. На це вказує потужна мовно-культурна експансія, яка нині здійснюється Російською Федерацією

щодо України і яка, по суті, є якщо не прихованою формою, то прелюдією лінгвоциду. У разі відновлення російської неоімперії із включенням до неї України навряд чи відбудеться масове фізичне знищення українців, оскільки в умовах демографічної кризи в Росії, що посилюється, там відчувається і ще довгі роки відчуватиметься гостра потреба у людських ресурсах. Однак немає жодного сумніву, що сценарій застосування лінгвоциду до української мови з метою знищення української нації стане реальністю. Невід'ємним складником такого сценарію буде переслідування і винищення української еліти.

Трагедія Голодомору є пересторогою, яка спонукає сказати рішуче і тверде «ні» кремлівським неоімперським планам. Тому відновлення і поширення історичної правди про український Голодомор викликає несприйняття і протидію офіційної Росії.

Унаслідок геноциду проти української нації українське суспільство, за висновком Дж. Мейса, стало і все ще значною мірою залишається травмованим постгеноцидним суспільством. Голодомор у поєднанні з політичними репресіями та депортаціями, які здійснювалися до, під час і після 1932–1933 рр., мав катастрофічний кумулятивний ефект. Нищівного удару зазнав генетичний фонд української нації. Їй було завдано тяжкої психологічної травми внаслідок жахливих картин масової загибелі людей, мученицької смерті рідних та близьких, неймовірних голодних страждань і шокуючих випадків психічних розладів, викликаних боротьбою за виживання в умовах тотального голоду. Відбулося спустошення країни, супроводжуване руйнацією структури українського соціуму та його віковичних традицій. Було серйозно приборкано сили українського визвольного руху, послаблено здатність нації до спротиву і пригальмовано процес її нормального культурного розвитку. В Україні запанувала атмосфера страху, жорстокості, брехні, подвійних стандартів і моральної деградації. Колосальні втрати, яких українська нація зазнала від Голодомору, відчутні й понині.

Отже, актуальним є як засудження злочинів ленінсько-сталінського комуністичного тоталітарного режиму, так і ретельне вивчення і подолання їхніх руйнівних наслідків шляхом

вироблення та реалізації комплексних заходів, необхідних для відновлення історичної пам'яті нації, духовного оздоровлення суспільства, національної консолідації, демократичного розвитку та розбудови успішної України. Такого роду заходи не повинні мати кон'юнктурний характер і вживатися лише з приводу круглих дат. Вони мають здійснюватися на постійній, системній основі на загальнодержавному і регіональному рівнях.

Першими серйозними кроками в цьому напрямі були: ухвалення Верховною Радою України 28 листопада 2006 р. Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», розслідування Службою безпеки України кримінальної справи № 475, порушеної 22 травня 2009 р. за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 роках за ознакою злочину, передбаченого частиною 1 ст. 442 Кримінального кодексу України та винесення Апеляційним судом м. Києва 13 січня 2010 р. постанови, яка підтвердила доведеність та обґрунтованість висновків згаданого розслідування про вчинення Сталіним, Молотовим, Постишевим, Косіором, Чубарем, Хатаєвичем злочину, кваліфікованого як геноцид частини української національної групи шляхом вбивства голодом.

Тим самим Голодомор 1932–1933 років в Україні на національному рівні було офіційно визнано злочином геноциду і створено юридичне підґрунтя для формального засудження ленінсько-сталінського комуністичного тоталітарного режиму як злочинного.

Надалі було б доцільним продовжувати офіційне розслідування обставин Голодомору у зв'язку з діяльністю В. Балицького, С. Реденса та інших керівників радянської каральної системи, а також секретарів обкомів і райкомів КП(б)У та радянського керівництва адміністративно-територіальних одиниць УСРР. На окрему увагу заслуговує розслідування обставин, за яких під час Голодомору відбулася загибель представників національних меншин України, а також винищення українських спільнот Кубані, Північного Кавказу, середнього Поволжя та Казахстану.

Потребує вдосконалення національна правова база, покликає забезпечувати покарання за злочин геноциду та запобігання йому. З цією метою необхідно, по-перше, зробити

офіційний переклад Конвенції ООН 1948 р. про запобігання злочину геноциду і покарання за нього українською мовою з її англійського автентичного тексту з метою виправлення в нинішніх українських перекладах певних помилок, зокрема, шляхом уживання у пунктах «с» та «е» статті II Конвенції слів «такої групи»; замість слів «якої-небудь групи» та «одної групи»; по-друге, привести ст. 442 Кримінального кодексу України у повну відповідність з положеннями ст. II Конвенції 1948 р., зокрема за допомогою внесення до переліку геноцидних дій, зазначених у диспозиції частини 1 ст. 442, такої дії, як спричинення розумових розладів; по-третє, відкоригувати редакцію Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», відповідно до термінології ст. 442 Кримінального кодексу України та ст. II Конвенції ООН 1948 р.

Водночас залишається актуальним систематичне ознайомлення української і світової громадськості з Голодомором як злочином ленінсько-сталінського тоталітарного комуністичного режиму для забезпечення широкого визнання його геноцидного характеру міжнародною спільнотою.

Volodymyr VASYLENKO

A METHODOLOGY FOR LEGAL ANALYSIS OF THE 1932–1933 HOLODOMOR IN UKRAINE AS A CRIME OF GENOCIDE

Some researchers of the Holodomor often criticize the legal definition of genocide for its imperfection, and the 1948 Convention for its drawbacks. Moreover, some of them conclude that only the Holocaust meets the Convention's legal criteria and that such criteria still “do not provide a 100 percent guarantee that all cases of mass destruction of people will be identified as genocide”. The author argues that such assessments of the 1948 Convention are erroneous from at least two perspectives.

First, the legal criteria of the Convention were not designed to qualify *all* cases of the mass destruction of people as genocide. Pursuant to article II of the Convention, the term genocide means certain criminal acts committed against any national, ethnic, racial or religious group as such, and not simply cases of mass destruction of people.

Secondly, while the criteria of the 1948 Genocide Convention were formulated under the impact of the tragic events of World War II, they remain the rules of general international law. Thus, this document and only this document may be used to determine whether certain criminal acts meet the legal definition of genocide.

The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide reflects the historical context in which it was elaborated. Whether or not one likes the final version of the Convention signed on 9 December 1948, it remains an authentic and legally valid instrument of international law. Neither a state nor the international community as a whole has challenged the authority of the 1948 Convention, as was convincingly confirmed fifty years later when article II, which defines the *corpus delicti* of genocide, was repeated word for word in article 6 of the Rome Statute of the International Criminal Court.

In light of the above, any attempt to interpret the provisions of the 1948 Convention in order to “improve” it or adapt it to the specifics of “Soviet genocide” would be counterproductive. The researchers who take such an approach present theses which, from a legal point of view and contrary to their good intentions, provide grounds for denying the genocidal nature of the Holodomor.

On the other hand, attempts by researchers, politicians and political scientists of certain countries to deny the genocidal nature of the Holodomor by consciously distorting the provisions of the 1948 Convention are inadmissible.

In accordance with the principles of the law of international treaties, the 1948 Convention should be accepted just as it is and applied to qualify criminal acts as genocide in strict conformity to the *corpus delicti* set forth exclusively by the Convention, and not to arbitrarily selected criteria for the sake of convenience.

The essence of the crime of genocide is defined in the introductory part of article II of the 1948 Convention as “...acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such”. It is well recognized in the theory of international law and confirmed by practice that for a criminal act to constitute genocide, one must prove that the perpetrator had a special intent (*dolus specialis*) to destroy a group specified in the Convention, and that the criminal behavior was committed against the defined group as such.

Actions that lack both of the aforementioned essential elements do not constitute an act of genocide even if they resulted in a group's extermination. Genocide differs from other crimes against humanity, first, in the nature of the intent rather than the number of victims. Secondly, it is committed not against people in general, but against a clearly defined group. Thirdly, genocide is not directed just against individual members of the group but primarily against the group as such.

In other words, a distinctive feature of genocide is that members of the groups defined in the 1948 Convention – national, ethnic, racial or religious – are exterminated, in whole or in part, because of their very affiliation to a respective group.

A decisive factor in qualifying certain behavior as the crime of genocide is the proof of a special intent to destroy a particular national, ethnic, racial or religious group and demonstrating that this intent specifically related to that group, rather than asking why, when and where was the crime committed or concentrating on the so-called quantitative threshold, that is, the number of victims.

It should be emphasized that the 1948 Convention does not require a document to be produced as evidence of the existence of a criminal plan or the intent to commit a crime: it only requires that such intent be proven.

Moreover, it is highly unlikely that a document containing a plan for the destruction by starvation of the Ukrainian peasantry will ever be found. Given the proclivity to secrecy instilled in the minds of Bolshevik leaders and their desire to cover up a horrifically criminal and inhuman act, the existence of such a document is problematic in principle. Even in Nazi Germany with its officially approved racist policy, the genocide committed against the Jews was implemented under the guise of a "final solution to the Jewish question".

Today those who deny that the Ukrainian Holodomor was an act of genocide agree that the famine in Ukraine and elsewhere in the USSR was precipitated by the arbitrary confiscation of grain and other produce grown by the peasants, in compliance with the government's excessive grain procurement plans as ordered by higher Party organs. The implementation of such plans doomed the inhabitants of rural areas to an inevitable death by starvation. Hence, planning the confiscation of excessive quantities of farm produce from the peasants is tantamount to planning the Holodomor. It can therefore be

said that the plan for exterminating Ukrainian peasants was disguised in the form of the state's excessive grain procurements.

All of the plans for excessive grain procurements served criminal purposes but only the grain procurement plans of 1932 and 1933 became plans for the genocidal extermination of the Ukrainian peasantry.

There can be no doubt that the Bolshevik leaders fully understood that the continuous practice of such procurement plans would precipitate a large-scale famine and doom millions of peasants to death by starvation.

Thus, the Ukrainian Holodomor planned by Stalin's regime commenced with the implementation of the 1932 plan for grain procurement. In light of this, it is erroneous to assert that the Holodomor-genocide started in Ukraine in 1933. Such a conclusion is based upon the presumption that the crime of genocide requires a certain quantitative threshold related to the number of victims. This is clearly incorrect, as the 1948 Convention does not make the number of victims a legal element of the crime. It is not difficult to imagine instances where the number of victims of genocide could be quite limited, involving not even thousands of people, but only hundreds, as in the destruction of a small tribe or ethnic minority.

Killing by starvation occurred in Ukraine and the Kuban both before and during 1933. The difference between the two periods consisted only in the quantitative scale of the crime. While in 1932 hundreds of thousands of people were starved to death, the death toll in 1933 was already in the millions. However, the famine of 1932-1933 in both Ukraine and the Kuban - unlike in other regions of the USSR, where many also perished of hunger - was an act of genocide because it was deliberately directed against the Ukrainian nation as such.

In the critical situation that developed in Ukraine, a civilized solution to the crisis would have been to drastically reduce the excessive grain procurement plans, stop the barbarian plundering of rural areas, declare the famine-struck areas as zones of humanitarian catastrophe, and immediately provide large-scale assistance.

Instead, Stalin's totalitarian communist regime continued to implement excessive grain procurement plans and, to ensure their unconditional fulfillment, also undertook unprecedented repressive measures against the Ukrainian peasants, accompanied by the confiscation of all food products.

The strict and widespread application of exceedingly cruel and repressive measures in order to fulfill the excessive grain procurement plans, such as the arbitrary confiscation of all food supplies, should be convincing proof of the intent of the totalitarian regime to precipitate a famine in Ukraine as the instrument for the premeditated extermination of the Ukrainian peasantry *as part of the Ukrainian nation*.

An analysis of the behavior of the communist leaders reveals a body of circumstantial or indirect evidence that convincingly proves the existence of the special intent required for the crime of genocide.

First, at the height of the Holodomor Ukrainian peasants were prohibited from leaving Ukraine. This restriction deliberately deprived starving peasants of access to life-saving food beyond the borders of famine-struck Ukraine, thereby condemning them to death.

Second, Party and Soviet leaders at all levels who disagreed with the excessive grain procurement plans and who wished to help the starving peasants with collective-farm produce reserves were systematically and ruthlessly repressed.

Third, the sizable quantities of grain that had been accumulated in the state reserves of both the Inviolable and Mobilization Funds were not used to help Ukraine.

Fourth, while millions of Ukrainian peasants were starving to death, large quantities of grain and other Ukrainian food products were being exported to other regions of the USSR and abroad.

Fifth, Stalin's regime denied the existence of a famine in Ukraine and therefore refused to accept the aid offered by many foreign non-governmental organizations and, in particular, by the Ukrainian communities abroad. Such assistance would have substantially reduced the scale of the tragedy, if not preventing it altogether. This policy of denial and the refusal of international humanitarian aid is additional convincing evidence of the regime's intention to use famine for exterminating the Ukrainian peasantry *as part of the Ukrainian nation*.

Hence, the communist regime had sufficient resources to prevent both the Holodomor in Ukraine and starvation in other regions of the USSR. However, instead of using these resources, a well-devised system of repressive measures was deliberately implemented to deprive the peasants of all food because Kremlin leaders intended to use a man-made famine as an instrument of genocidal extermination.

The regime's obvious ability to "control" the famine in 1932-1933 confirmed the artificial nature of the Ukrainian Holodomor and its

deliberate use for killing the Ukrainian peasants. By the middle of 1933 the mortality rate due to starvation began to drop in Ukraine. In the following year the famine actually ended, even though the 1934 harvest was a mere 12.3 million tonnes and much smaller than the harvests of 1932 and 1933, which totaled 36.9 million tones.

The regime's "efficiency" in both organizing and ending the Holodomor is evidence of the fact that the intent to exterminate the Ukrainian peasants was implemented within the strict time limits that the regime had set for itself.

Qualifying the Holodomor of 1932-1933 as the crime of genocide also raises the issue of responsibility. From a legal point of view, this responsibility rests with the USSR as the Party state, and with all persons who participated in organizing and committing this crime, regardless of their position, status, or ethnic origin.

The Party state ceased to exist with the collapse of the USSR. All of the former union republics had become its successor states. However, the Russian Federation, contrary to international law, has declared itself to be the "state continuator of the USSR". In any case, Ukraine has repeatedly stated that it does not link recognition of the Holodomor as genocide with the international responsibility of the Russian Federation. Ukraine will therefore make no claims in that regard. Of course, this does not preclude individuals - the descendants of Holodomor victims - from claiming against the Russian Federation, as it considers itself the state continuator of the USSR. However, in practical terms the successful realization of such claims would be problematic.

The terrible circumstances of the crime make it impossible to state the exact number of victims and, in many cases, to determine their identities. It would also be very difficult to find witnesses for concrete cases, as the crime was committed several decades ago. Finally, one should also take into account the jurisdictional difficulties associated with the fact that perpetrators of the crime at the republic level were officials of the UkrSSR, who in many cases acted on their own initiative and in compliance with the republic's legislative and regulatory acts. However, it must be remembered that the UkrSSR, as a constituent republic of the USSR, was subordinated to the "Party state" dictatorship.

It is relatively simpler to establish the responsibility of the main organizers and perpetrators of the crime at both the union and republic levels. However, their punishment would be impossible because some of them - in particular, [Joseph] Stalin, [Lazar] Kaganovich, and [Viacheslav] Molotov - died natural deaths. By far the larger

part – among them [Stanislav] Kosior, [Vlas] Chubar, [Pavel] Postyshev, [Vsevolod] Balytsky, [Stanislav] Redens and [Mendel] Khataevich, and heads of all regional committees of the CP(B)U – were eliminated during Stalin's purges. It is rather ironic that this larger group was punished, but not for their participation in the Holodomor.

It should be noted that the various ethnic affiliations of the ideologists, organizers, participants, perpetrators and accomplices of the Holodomor cannot, of course, be used to accuse their respective peoples – Georgians, Russians, Jews, Poles, Latvians and others–of having a role in the crime.

In political terms, responsibility for the Holodomor-genocide in Ukraine and the extermination of peasants by famine elsewhere in the USSR should rest with Stalin's communist regime. This explains why representatives and followers of the Communist Party of Ukraine, which is the ideological successor to the All-Union CP(B) and then CPSU, attempt to deny the genocidal nature of the Ukrainian Holodomor, and often deny that there was even famine in the former USSR.

Russian Federation officials have actively opposed international recognition of the Ukrainian Holodomor as the crime of genocide. This is not surprising, given that the principal organizer of the crime, Stalin, is regarded today by Russia's ruling elite as a “strong politician” and “successful manager”. What is surprising and incomprehensible, however, is that recognition of the Holodomor as genocide is viewed by various officials of the Russian Ministry of Foreign Affairs as an insult to the memory of the victims in other regions of the former USSR.

Qualifying the Ukrainian Holodomor as a crime of genocide should not be taken as a denial of the criminal nature of the actions of Stalin's regime against the peasants of Russia, Belarus, Kazakhstan, Bashkortostan and others. Ukraine does not oppose honoring the memory of those victims, nor is it against condemning the other crimes of Stalinism. In fact, the real insult to the memory of those victims is not the position taken by Ukraine, but the glorification of the person most responsible for the crimes of the communist regime.

The Russian political establishment's hysterical reaction to historical truth can be easily explained. The revelation about the causes of the Holodomor and its consequences undermines the position of anti-Ukrainian elements in both Ukraine and abroad, and calls for action aimed at strengthening national statehood, developing democratic institutions, and moving further towards Ukraine's integration into European and Euro-Atlantic structures.